

บทที่ 3

จุดเปลี่ยนประวัติศาสตร์ทางการเมืองสยาม โดยคณะราษฎร

(พุทธศักราช 2475 – 2481)

เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พุทธศักราช 2475 ได้มีกลุ่มบุคคลจำนวนหนึ่งซึ่งนำโดยข้าราชการพลเรือน ข้าราชการทหาร และฝ่ายประชาชนร่วมกันก่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองของประเทศสยามจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ซึ่งแต่เดิมพระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจสูงสุดเหนือกฎหมายใดๆ มาเป็นระบอบการปกครองแบบรัฐธรรมนูญซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขของประเทศภายใต้บทบัญญัติแห่งกฎหมาย ทั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานรัฐธรรมนูญแก่ราษฎร โดยทั่วไป เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 ต่อจากนั้นในปี พ.ศ. 2476 จึงได้มีการเลือกตั้งทั่วไปขึ้นเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ไทย รวมทั้งมีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นถึง 3 เหตุการณ์ภายหลังการก่อการทางการเมือง 2475¹ นั่นก็คือ

1. การวางแผนเศรษฐกิจแห่งชาติโดย ดร. ปรีดี พนมยงค์ ผู้ซึ่งเป็นหนึ่งในหัวหน้าคณะราษฎรที่ร่วมก่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในปี พ.ศ. 2475 โดยแผนเศรษฐกิจนี้ถูกเรียกว่า “แผนคอมมิวนิสต์” เป็นเหตุให้ฝ่ายอนุรักษนิยม เช่น พระยามโนปกรณนิติธาดาต้องออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และกลุ่มก้าวหน้า เช่น นายปรีดี พนมยงค์จำต้องเดินทางออกประเทศเป็นการชั่วคราว ทั้งนี้เพื่อให้เหตุการณ์ต่างๆ สงบ และสามารถคลี่คลายลงได้ในท้ายที่สุด*

¹ลิจิต ชีรเวดิน, วิวัฒนาการ: การเมืองการปกครองไทย, พิมพ์ครั้งที่ 6 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2541), หน้า 135.

* ในคณะราษฎร มีแนวคิดเกี่ยวกับการปกครองแตกต่างกันออกไป ซึ่งอาจแบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มอนุรักษนิยม เป็นกลุ่มที่ยอมรับหลักการปกครองที่กษัตริย์อยู่ใต้รัฐธรรมนูญ และต่อต้านระบบศักดินา แต่ต้องการพิทักษ์ รักษา และปกป้องสถาบันเดิมของสังคมไว้ โดยมุ่งขัดขวางความพยายามใดๆ ที่เปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมขนาดใหญ่ กลุ่มอนุรักษนิยมประกอบด้วย พระยามโนปกรณนิติธาดา พระยาวิงสัน พระยาศรีวิสารวาท เจ้าพระยาวงศาอนุประพันธ์ พระยาทรงสุรเดช พระประศาสน์พิทยายุทธ์ นายประยูร ภมรมนตรี และหลวงสินธุสงครามชัย

กลุ่มก้าวหน้า เป็นกลุ่มที่ให้การสนับสนุนแนวคิดตามเค้าโครงเศรษฐกิจของนายปรีดี พนมยงค์ เช่น พระยาประมวลวิชาพูล และนายแนบ พหลโยธิน รายละเอียดใน พรภิรมณ์ (เอี่ยมธรรม) เชียงกูล, ประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ เล่ม 1 (กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2535), หน้า 61-65. อ้างถึงใน ประจักษ์ พันธุ์เพชร, การเมืองและการปกครองไทย: มิติทางประวัติศาสตร์และสถาบันทางการเมือง, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: บริษัท มายด์ พลัสบิชซึ่ง จำกัด, 2543), หน้า 79-81.

2. การปฏิวัติซ้อนโดยพระองค์เจ้าบรมวงศ์ ที่กลายเป็นเหตุการณ์ส่วนหนึ่งที่ทำให้ทลาย “ฝ่ายเจ้า” ซึ่งคิดที่จะนำการปกครองแบบเดิมกลับมาใช้ ภายหลังจากความล้มเหลวที่เกิดขึ้นจากการปะทะกันระหว่างฝ่ายที่นิยมระบอบการปกครองแบบเก่า กับฝ่ายที่ขึ้นชอระบอบการปกครองแบบใหม่ จนเป็นเหตุให้พระองค์เจ้าบรมวงศ์จำเป็นต้องมีสถานะเป็นผู้ก่อการกบฏ และจอมพล ป. พิบูลสงครามก้าวเข้ามามีบทบาทสำคัญทางการเมืองในฐานะผู้นำที่ทำให้เหตุการณ์ดังกล่าวนี้สงบลงได้อย่างรวดเร็ว
3. เป็นเหตุการณ์ครั้งใหญ่ที่สุด กล่าวคือ ในเดือนมีนาคม ปี พ.ศ. 2478 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ซึ่งเสด็จประพาสยุโรป ทรงประกาศสละราชสมบัติที่ประเทศอังกฤษ และสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ได้ทรงครองราชสมบัติสืบต่อมา อย่างไรก็ตาม เนื่องจากพระองค์ยังทรงพระเยาว์ และทรงศึกษาอยู่ จึงมีการแต่งตั้งคณะผู้สำเร็จราชการด้วยกันถึง 3 บุคคลเพื่อทำหน้าที่พระมหากษัตริย์ แทนพระองค์จนกว่าจะทรงบรรลุนิติภาวะ

ทั้งนี้ ประจักษ์ พันธุ์เพชร² ได้อธิบายเหตุการณ์หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ว่า พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตัดสินใจรับคำเชิญของคณะราษฎร และทรงลงพระปรมาภิไธยในพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว ในวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ซึ่งระบุรูปแบบการปกครองเป็นแบบสภาเดียว คือ สภาผู้แทนราษฎรชั่วคราวที่สมาชิกมาจากการแต่งตั้งของคณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารของคณะราษฎร ส่วนผู้นำรัฐบาลนั้น คณะราษฎรได้เลือกให้พระยามโนปกรณนิติธาดาเป็นนายกรัฐมนตรี ด้วยเหตุผลหลายประการ เช่น การมีบุคคลส่วนตัวที่ไม่เกรงกลัวอำนาจของเจ้านายและกษัตริย์³ หรืออาจเพราะต้องการที่จะประนีประนอมกับสถาบันพระมหากษัตริย์ เนื่องด้วยภรรยาผู้ล่วงลับแล้วของพระยามโนปกรณนิติธาดาเคยเป็นนางสนองพระโอษฐ์ของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี⁴

ต่อมาได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับถาวร พ.ศ. 2475 ว่า ยังคงเป็นการปกครองในรูปแบบสภาเดียว คือ สภาผู้แทนราษฎร แต่มีสมาชิกสภาสองประเภท คือ ประเภทที่มาจากเลือกตั้งกับประเภทที่มาจากการแต่งตั้ง ซึ่งเป็นบทเฉพาะกาลที่มีระยะเวลาบังคับใช้ไม่เกิน 10 ปี ก็จะยกเลิกสมาชิกประเภทที่ 2 ที่มาจากการแต่งตั้ง แต่วิกฤตการณ์แห่งความ

²ประจักษ์ พันธุ์เพชร, การเมืองและการปกครองไทย: มติทางประวัติศาสตร์และสถาบันทางการเมือง, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: บริษัท มายด์ พลัสบิชซิ่ง จำกัด, 2543), หน้า 79-81.

³บุญชนะ อัดถากร, บันทึก วิเคราะห์ และวิจารณ์ 16 นายกรัฐมนตรีไทย (กรุงเทพฯ: สหประชาพาณิชย์, 2526), หน้า 2.

⁴เกียรติชัย พงษ์พานิช, ปฏิวัติ 2475 (กรุงเทพฯ: แพร่พิทยา, 2514), หน้า 143.

ขัดแย้งทางความคิดเริ่มเกิดขึ้น เมื่อหลวงประดิษฐ์มนูธรรม หรือนายปรีดี พนมยงค์ได้เสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจที่มีสาระสำคัญ คือ การล้มเลิกระบบกรรมสิทธิ์ในที่ดินของเอกชนแล้วให้ตกเป็นของรัฐ แต่พระยามโนปกรณนิติธาดาคัดค้านและวิพากษ์วิจารณ์ว่า เป็นระบบเศรษฐกิจที่ยึดแนวทางแบบสังคมนิยม จากความขัดแย้งทางความคิดในประเด็นนี้ได้ขยายลูกกลมไปสู่การมีพระราชกฤษฎีกาปิดสภาผู้แทนราษฎร ในวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2476 และให้อำนาจรัฐบาลสามารถออกกฎหมายได้โดยไม่ต้องผ่านรัฐสภา อีกทั้งมีการงดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตรา รวมทั้งมีการตราพระราชบัญญัติว่าด้วยคอมมิวนิสต์ พ.ศ. 2476 เพื่อให้เกิดผลกระทบต่อนายปรีดี พนมยงค์ จากนั้นรัฐบาลก็ปรับคณะรัฐมนตรี ทำให้นายปรีดี พนมยงค์ต้องพ้นจากตำแหน่ง และจำต้องออกนอกประเทศ เมื่อวันที่ 12 เมษายน พ.ศ. 2476

อย่างไรก็ตาม ความขัดแย้งภายในคณะรัฐบาลกลับมีมากขึ้น เมื่อพันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา พันเอกพระยาทรงสุรเดช พันเอกพระยาฤทธิอัคเนย์ และพลโทประศาสน์พิทยายุทธ์ ประกาศขอลาออกจากตำแหน่งทั้งในกองทัพ และคณะรัฐมนตรี โดยมีกำหนดพ้นจากตำแหน่งในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2476 แต่เมื่อถึงวันที่ 20 มิถุนายนปีเดียวกันนั้น พันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนาได้ร่วมมือกับพันโทหลวงพิบูลสงคราม และนาวาตรีหลวงศุภชลาศัยก่อการรัฐประหารเป็นผลสำเร็จ และให้พันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ซึ่งภายใต้การบริหารประเทศของพระยาพหลพลพยุหเสนาได้มีการสั่งเปิดประชุมสภาผู้แทนราษฎร และเรียกตัวนายปรีดี พนมยงค์กลับมาช่วยงานบ้านเมืองอีกครั้ง ทั้งนี้ การกลับมาของนายปรีดีนั้นสร้างความไม่พอใจแก่กลุ่มอนุรักษนิยมอย่างมาก จนนำไปสู่เหตุการณ์กบฏบวรเดชในวันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2476

ลิขิต ธีรเวคิน ได้วิเคราะห์ลักษณะสำคัญๆ ของเหตุการณ์ทางการเมืองในยุคนี้ว่า ระหว่างสองปีแรก หลัง พ.ศ. 2475 “พวกเจ้า” และ “กลุ่มอนุรักษนิยม” หรือ กลุ่มที่นิยมระบอบกษัตริย์ นับได้ว่าเป็นพลังทางการเมืองที่มีความเคลื่อนไหวอยู่ไม่น้อยในเวทีการเมืองสยาม ณ ขณะนั้น อย่างไรก็ดี อิทธิพลของกลุ่มดังกล่าวนี้กลับเริ่มเสื่อมถอยลงไปอย่างรวดเร็ว สืบเนื่องมาจากการรัฐประหารที่ล้มเหลวซึ่งนำโดยพลเอกพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าบวรเดช ในปี พ.ศ. 2476 หลังจากนั้นจึงเป็นช่วงที่พวกเสรีนิยมซึ่งนำโดยนายปรีดี พนมยงค์ได้กลายเป็นกำลังสำคัญทางการเมืองในระยะต่อมา แต่ทว่าอยู่ๆ ไปอำนาจทางการเมืองของกลุ่มเสรีนิยมก็ถูกทำลายโดยกลุ่มทหาร ซึ่งนำโดยจอมพล

²ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัตติยา วรรณสุต, เอกสารการเมืองการปกครองไทย (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2518), หน้า 235-365.

³เรืออากาศเอกสมบูรณ ไพรินทร์, บันทึกเหตุการณ์ทางการเมืองตั้งแต่ 24 มิถุนายน 2475-25 ธันวาคม 2515 (กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์, 2516), หน้า 37-41. อ้างถึงใน ประจักษ์ พันธุ์เพชร, การเมืองและการปกครองไทย: มติทางประวัติศาสตร์และสถาบันทางการเมือง, หน้า 80.

ป. พิบูลสงคราม ผู้ที่กลายเป็นคู่แข่งสำคัญของนายปรีดี พนมยงค์ ด้วยเหตุนี้ การที่ตำแหน่ง นายกรัฐมนตรีตกอยู่กับพระยาพหลพลพยุหเสนาซึ่งมีความสามารถในการไกล่เกลี่ยอ้อมซอมทางการเมืองอย่างสูงจึงทำให้ทั้งสองฝ่าย อันหมายถึง “ฝ่ายนายปรีดี พนมยงค์” และ “ฝ่ายจอมพล ป. พิบูลสงคราม” ถ่วงดุลอำนาจกันอยู่ได้ และแล้วเมื่อพระยาพหลพลพยุหเสนาได้ลาออกจากตำแหน่ง นายกรัฐมนตรีในเดือนธันวาคม ปี พ.ศ. 2481 อันเนื่องมาจากปัญหาทางด้านสุขภาพ จึงทำให้จอมพล ป. พิบูลสงครามขึ้นดำรงตำแหน่งต่อ หลังจากนั้นทหารก็เริ่มมีบทบาท และอำนาจมากขึ้นเรื่อยๆ ในเวทีทางการเมืองของไทยนับแต่นั้นมา⁷

คำอธิบายดังกล่าวนี้ ตรงกับความเห็นของ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ ที่ว่า

“ในระหว่างปี พ.ศ. 2476 ถึง พ.ศ. 2481 พระยาพหลพลพยุหเสนา ผู้นำคณะราษฎรดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เขาเป็นผู้ที่พยายามประคับประคองระบอบรัฐธรรมนูญไว้ โดยประสานกลุ่มต่างๆ ให้เข้ามาประนีประนอมอ้อมซอมต่อกันอย่างมาก หลักการของเขา คือ การดำเนินงานทางการเมืองต้องยึดหลักความเป็นธรรมและความเป็นไทย และระบอบรัฐธรรมนูญเป็นระบอบที่เดินสายกลางซึ่งมีความหมายว่า การเมืองต้องพิจารณาใจคอพลเมืองทุกๆ ไปเป็นสำคัญ ไม่มี การเลือกที่รักมักที่ชัง และไม่เอนเอียงไปในทางหนึ่งทางใด⁸ โดยวิถีคิดของพระยาพหลพลพยุหเสนาเช่นนี้ พบได้ว่า เขาก็เป็นคนปรามหลวงประดิษฐมนูธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้คำ รับรองว่าจะไม่คิดดำเนินการ โครงการเศรษฐกิจแห่งชาติชนิดที่มีการรวมทุนและแรงงานอีก รวมทั้ง ได้ปรามหลวงพิบูลสงครามด้วย อย่างเช่นในเรื่องของการใช้อำนาจและอิทธิพลปรามปรามศัตรูทางการเมือง และในกรณีของนักการเมืองในสภาผู้แทนราษฎร ความคิดเห็นของพระยาพหลพลพยุหเสนาก็เป็นคำตัดสินใจขั้นสุดท้ายหลายครั้ง อย่างเช่นเรื่องยังไม่เห็นควรให้มีการจัดตั้งพรรคการเมือง เป็นต้น”⁹

ในบทนี้ เรื่อง “จุดเปลี่ยนประวัติศาสตร์ทางการเมืองสยาม โดยคณะราษฎร” จะเน้นศึกษา แต่เฉพาะสภาพทางการเมืองและแบบเรียนที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองในปี 2475 ที่ปรากฏในช่วงปี พ.ศ. 2475 ถึง พ.ศ. 2481 โดยแบ่งออกเป็น 4 หัวข้อหลักๆ ด้วยกัน ดังต่อไปนี้

⁷ลิขิต ชีรเวคิน, วิวัฒนาการ: การเมืองการปกครองไทย, หน้า 135.

⁸“โอวาท สุนทรพจน์ และคติพจน์ของพลเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา” ใน หนังสือพิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพพลเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง, 2490). อ้างถึงใน นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, ความคิด ความรู้ และอำนาจการเมืองในการปฏิวัติสยาม 2475, 216.

⁹ เรื่องเดียวกัน

1. บริบททางการเมืองและการศึกษา หลังการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในปี 2475 ซึ่งจะเป็นการวิเคราะห์เชื่อมโยงไปถึงสภาพทางการเมืองและการศึกษาที่ปรากฏในช่วงของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 จนกระทั่งปี พ.ศ. 2481 ซึ่งเป็นปีที่มีการเปลี่ยนแปลงผู้นำทางการเมืองจากพระยาพหลพลพยุหเสนามาเป็นจอมพล ป.พิบูลสงคราม อันเป็นช่วงเวลาที่ฝ่ายทหารได้เข้ามามีบทบาททางการเมืองเหนือกลุ่มคณะราษฎรผู้ร่วมก่อการทางการเมืองอย่างเห็นได้ชัด
2. นโยบายการศึกษายุคหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 (ระหว่าง พ.ศ. 2475 ถึง พ.ศ. 2481) ซึ่งจะเป็นการสรุปใจความสำคัญของนโยบายการศึกษา และวิเคราะห์ให้เห็นถึงแนวความคิดของผู้นำทางการเมืองที่สะท้อนผ่านแนวนโยบายของรัฐ ระหว่าง พ.ศ. 2475 ถึง พ.ศ. 2481 ที่ส่งผลต่อเนื่องในเชิงปฏิบัติแก่ประชาชน และนักเรียนผู้ได้รับผลจากนโยบายของรัฐบาลทั้งทางตรง และทางอ้อม
3. พงศาวดาร: จุดเริ่มของเนื้อหาเชิงประวัติศาสตร์ จะเป็นการอธิบายถึงความสำคัญของเนื้อหาทางประวัติศาสตร์ที่มีต่อเนื้อหาทางการศึกษาของประเทศสยาม นับตั้งแต่มีการบรรจุพงศาวดารไว้เป็นส่วนหนึ่งในแบบเรียนของไทย ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา
4. การวิเคราะห์ และสังเคราะห์ถึง การเปลี่ยนแปลงลักษณะ หรือเนื้อหาของแบบเรียนที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี 2475 และระบอบประชาธิปไตยของไทย ระหว่างปี 2475 ถึง 2481 และ
5. วิเคราะห์ผู้นำทางการเมือง และสื่อการเรียนการสอนที่เอื้อประโยชน์ให้แก่ชนชั้นนำของไทยระหว่าง 2475-2481 รวมทั้งพิจารณาว่า ชนชั้นนำของไทยใช้แบบเรียนไทยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการขัดเกลาทางสังคมได้อย่างไร ซึ่งเป็นหัวใจของวิทยานิพนธ์นี้

บริบททางการเมืองและการศึกษา

(ก่อนและหลังการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในปี 2475)

บริบททางการเมือง

การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 นั้นมีจุดเริ่มต้นมาจากกลุ่มคนจำนวนหนึ่งซึ่งปรารถนาจะเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองของประเทศ จากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่พระมหากษัตริย์ทรงมีอำนาจเหนือกฎหมาย มาสู่ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของประเทศภายใต้บทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ โดยมีปณิธานหลัก 6 ประการ ซึ่งต่อมาเรียกว่า “หลัก 6 ประการของคณะราษฎร” เป็นเป้าหมายสำคัญในการก่อการทางการเมือง ซึ่งการวางแผนการเปลี่ยนแปลงการปกครองครั้งนี้ คณะผู้ก่อการได้แบ่งแยกกลุ่มย่อยออกเป็นสายต่างๆ ได้แก่

1. สายพลเรือนมีนายปรีดี พนมยงค์ เป็นหัวหน้า
2. สายทหารเรือชั้นยศน้อยมี นาวาตรี หลวงสินธุสงครามชัย เป็นหัวหน้า
3. สายทหารบกชั้นยศน้อยมี พันตรี หลวงพิบูลสงคราม เป็นหัวหน้า
4. สายทหารในระดับผู้นำกองทัพมีพันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา เป็นหัวหน้า

ทั้งนี้ ในเช้าวันที่ 24 มิถุนายน 2475 คณะทหารฝ่ายผู้ก่อการได้รุกไปที่กรมทหารม้าที่ 1 และวางอุบายว่า บ้านเมืองได้เกิดกบฏขึ้น และมีคำสั่งให้เหล่าทหารนำรถเกราะ และรถถังออกไปที่พระที่นั่งอนันตสมาคม ในอีกด้านหนึ่งก็หลอกให้ทหารนักเรียนในร้อยมาร่วมกันล้อมรอบณบริเวณพระที่นั่งอนันตสมาคม พร้อมทั้งให้ทหารทั้งหมดคละแวงกันไป เพื่อป้องกันไม่ให้นายทหารคนใดสามารถสั่งการเหล่าทหารของตนได้โดยสะดวกในช่วงขณะนั้น และเมื่อทุกอย่างดำเนินได้ตามแผนที่วางไว้ พระยาพหลพลพยุหเสนา ก็ประกาศการเปลี่ยนแปลงการปกครองของสยามประเทศขึ้น ท่ามกลางเหล่าทหารทั้งหมด ซึ่งทหารเหล่านั้นก็ไม่ได้มีทีท่าว่าจะขัดขืนแต่อย่างใด

ในเวลานั้น พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 เสด็จแปรพระราชฐาน ณ พระราชวังไกลกังวล ทางคณะราษฎรจึงส่ง นาวาตรีหลวงสุภลาศัยเป็นผู้แทนไปอัญเชิญพระองค์นิวัติพระนคร โดยยื่นข้อเสนอให้ทรงเป็นกษัตริย์ต่อไป โดยอยู่ใต้รัฐธรรมนูญ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงยอมรับข้อเสนอ นั้น เพื่อหลีกเลี่ยงการเสียดื้อเนื้อ และภัยที่อาจขึ้นได้จากการแทรกแซงของต่างประเทศ ทั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงลงพระ

ปรมาภิไธย ประกาศกฎหมายรวม 2 ฉบับ ได้แก่ พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม พุทธศักราช 2475 และพระราชกำหนดนิรโทษกรรมในคราวเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดิน พุทธศักราช 2475 ซึ่งต่อมาผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร อัน ได้แก่ พันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา พันเอกพระยาทรงสุรเดช และ พระยาฤทธิ์อัคเนย์ได้แต่งตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรชั่วคราวจำนวน 70 คน และมีการแต่งตั้งให้พระยามโนปกรณนิติธาดาเป็นนายกรัฐมนตรีคนแรก of ประเทศไทย ณ ขณะนั้น *

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาประวัติศาสตร์ทางการเมืองและการปกครองของประเทศสยาม ในช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พุทธศักราช 2475 แล้ว จะพบว่าเนื้อหาสาระต่างๆ ของประวัติศาสตร์นั้นล้วนเกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พระราชกรณกิจ และคุณงามความดีของกษัตริย์ทุกพระองค์ในฐานะผู้บำรุงรักษาเอกราชของชาติไทยมาตลอดทุกยุคทุกสมัย ทั้งนี้ เนื่องด้วยพระปรีชาสามารถ และการที่พระมหากษัตริย์ของไทยทรงไว้ซึ่ง ทศพิธราชธรรมจึงทำให้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ หรือ ระบอบ Absolute Monarchy นี้ สามารถดำรงอยู่ได้อย่างยาวนานมากกว่า 150 ปี และแม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองเป็นแบบรัฐธรรมนูญนิยมในภายหลัง ก็ไม่อาจลบล้างพระบารมีขององค์พระมหากษัตริย์ ในยุคต่อๆ มา ได้เลยแม้แต่น้อย ด้วยเหตุนี้เองนักวิชาการทางรัฐศาสตร์จำนวนมากจึงให้ทัศนคติต่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี 2475 ว่าเป็น “การชิงสุกก่อนห่าม” เพราะเป็นการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในช่วงเวลาที่ประชาชนส่วนใหญ่ยังไม่พร้อมต่อการปกครองตนเอง และยังคง รากฐานในเชิงอุดมการณ์ที่มั่นคง

ความเห็นในเรื่องดังกล่าว สะท้อนได้จากคำกล่าวของพระยาทรงสุรเดชที่ว่า

“ตามที่มีคนเข้าใจว่า ที่เกิดการปฏิวัติเนื่องมาจากการเพิ่มภาษีอากร และความยากจน ค่นแค้นของราษฎรนั้น ไม่มีมูลความจริงเลย ราษฎรไทยกลัวเจ้า และกลัวเจ้านายของเขายังกับหนู และแมว ถ้าฟังราษฎรไม่มีปัญหาคิดปลดแอกได้เลย...กับที่กล่าวกันว่า การปฏิวัติครั้งนี้ย่อมต้อง รารื่นอยู่เอง เพราะราษฎรมีความต้องการอยู่พร้อมแล้วนั้นก็ไม่ต้องอีกเหมือนกัน แม้ทุกวันนี้ (พ.ศ. 2482-ผู้เขียน) ราษฎรก็ไม่กระจ่างแจ้งในเรื่องระเบียบการปกครองเอง ทั้งที่โฆษณา และมีคน ชี้แจงให้ฟังเสมอๆ อย่างที่ราษฎรชวาณาเลย แม้พวกข้าราชการเองก็ยังมีจำนวนไม่น้อยที่ไม่เข้าใจ ระบอบการปกครอง...เห็นได้ถนัด เมื่อวันประกาศรัฐธรรมนูญที่พระที่นั่งอนันตสมาคม วันที่ 27 มีนาคม พ.ศ. 2475 ต้องด้อนราษฎรให้เข้าไปฟังในพระที่นั่งกันเสียแทบแยะ ในปีต้นๆ ที่มีราษฎรไป งานรัฐธรรมนูญกันมาก นั้น ไม่ได้หมายความว่า เข้าใจและเลื่อมใสการเปลี่ยนแปลงการปกครอง

* สำหรับรายละเอียดหลังจากช่วงเวลาดังกล่าวนี้ สามารถศึกษาเพิ่มเติมได้ในภาคผนวก

ต้องการเพียงเที่ยวสนุกเท่านั้น ไม่ต้องการรู้อะไรไปมากกว่า มีมหรสพอะไร ที่ไหน วัตถุประสงค์เท่านั้น”

10

นอกจากนี้ ภายหลังจากที่คณะราษฎรได้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 ก็ยังต้องประสบปัญหาต่างๆ ที่ตามมาอีกมากมาย ทั้งจากฝ่ายที่ “รักเจ้า” และฝ่ายที่เปลี่ยนใจมา “รักเจ้า” อันเนื่องมาจากความไม่ชัดเจนในระบอบการเมืองแบบใหม่ การมุ่งร้ายโจมตีการปกครองในระบอบเก่า และความจงรักภักดีที่ราษฎรยังคงมีต่อระบอบการปกครองแบบเดิม ดังเช่นข้อคิดเห็นของหลวงวิจิตรวาทการที่ว่า

“เราเริ่มเดินทางผิดที่ปล่อยให้มีการค่าเจ้ากันอย่างเอ็ดอึง ที่ร้ายที่สุดคือ ผู้ค่าเจ้าแล้วอ้างว่าได้สิทธิอันนั้นมาจากคณะราษฎร ข้อนี้แหละจะทำให้คณะราษฎรตกอยู่ในฐานะลำบากมากขึ้นทุกที การค่าเจ้ามีผลอย่างเดียวคือ จะทำให้มีคนรักเจ้า สงสารเจ้ามากขึ้น เวลานี้เจ้าหมดอำนาจ และเมื่อถูกค่ากันอย่างครึกโครม ผู้ที่เกลียดเจ้ามาตั้งแต่เดิมและเห็นเจ้าเป็นผู้ร้าย ก็รู้สึกคลายความโกรธเคือง เพราะเจ้าได้รับโทษอย่างสมควรแล้ว...ผู้ที่เกลียดเจ้าน้อยก็เลยหายเกลียด และมีใจอุเบกขา ผู้ที่มีใจอุเบกขามาก่อนก็รู้สึกสงสารเจ้า ผู้ที่เคยสงสารเจ้าก็กลายเป็นรัก ผู้ที่เคยรักอยู่แล้วก็จะรักหนักขึ้น คราวนี้ผู้ที่สงสารเจ้านั้นเองจะรู้สึกไม่ชอบคณะราษฎรที่ปล่อยให้ค่ากันมากมาย ส่วนผู้ที่รักเจ้าก็จะรู้สึกขมขื่นอย่างเหลือเกิน และความพยายามทลายหมายก็จะเพิ่มขึ้นเป็นอันมาก พวกนี้ก็จะโทษว่า เป็นความผิดของคณะราษฎร และในไม่ช้าพลเมืองซึ่งชื่นชมยินดีในการกระทำของคณะราษฎรมาแล้ว ก็จะมาหมัดความเลื่อมใส เห็นว่า อยุติธรรม”¹⁰ นั่นเอง

ความเห็นในประเด็นข้างต้นนี้ดูจะมีมูลความจริงอยู่ไม่น้อย เพราะเมื่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองได้เสร็จสิ้นลงแล้วนั้น ประชาชนชาวสยามส่วนใหญ่ก็ยังคงไม่ให้ความร่วมมือกับระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยนี้เท่าที่ควร ถึงกับต้องมีการ โฆษณาเชิญชวนให้เกิดความศรัทธาต่อระบอบการปกครองที่ไม่เคยคุ้นกับราษฎรชาวไทยกันเป็นการใหญ่ ดังเช่นที่ฝ่ายคณะราษฎร และรัฐบาลของคณะราษฎรได้อาราธนาคณะสงฆ์ซึ่งราษฎรส่วนมากนับถือนั้น ได้โปรดสั่งวัดทุกวัดในราชอาณาจักรช่วยชี้แจงแก่ทายกทายิกาถึงการที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งทรงเป็น อัครศาสนูปถัมภกได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานธรรมเนียมการปกครองแผ่นดิน

¹⁰ นرنิต เศรษฐบุตร และชาญวิทย์ เกษตรศิริ, บันทึกพระยาทรงสุรเดช เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2475, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แพรวพิทยา, 2527), หน้า 24 - 26.

¹¹ หลวงวิจิตรวาทการ, การเมืองการปกครองของกรุงสยาม (พระนคร: โรงพิมพ์ใหม่, 2475), หน้า 9.

ชั่วคราวฉบับวันที่ 27 มิถุนายน พุทธศักราช 2475 อนึ่งกระทรวงธรรมการ ได้ขอให้หัวหน้ามุสลิม ชี้แจงแก่มุสลิมไทย และหัวหน้าคริสตศาสนิกชี้แจงแก่คริสตศาสนาทั่วราชอาณาจักรเช่นเดียวกัน¹²

อย่างไรก็ตาม รายงานของกระทรวงธรรมการซึ่งยืนยันถึงการที่ทายาททายิกา และมุสลิม รวมทั้งคริสตศาสนิกไทย ได้อนุมัติเห็นชอบด้วยในการที่คณะราษฎร ได้ปฏิบัติไปนั้นก็ค่อนข้าง ขัดแย้งกับสภาพการณ์ต่างๆ ทางสังคมดังที่บุคคลสำคัญต่างๆ ได้บรรยายไว้ และถึงกระนั้นก็ตาม ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองได้เพียง 1 ปี ก็เกิดเหตุการณ์ครั้งสำคัญที่ลดทอนบทบาทของ “ฝ่ายเจ้า” และสั่นคลอนต่อระบอบการปกครองแบบใหม่ นั่นก็คือ การก่อกบฏโดยพระองค์เจ้าบวร เดช หรือที่รู้จักกันดีในนามของ “กบฏบวรเดช”

กบฏบวรเดช ถือได้ว่าเป็นความพยายามที่เห็นได้ชัดเจนอย่างยิ่งถึงความไม่พอใจในระบอบ การปกครองแบบใหม่ และความปรารถนาให้มีการใช้รูปแบบการปกครองโดยพระมหากษัตริย์เช่น ที่เคยเป็นมา อย่างไรก็ตาม การก่อกบฏในครั้งนั้นได้กลายเป็นเพียง “การก่อกบฏ” เพราะไม่อาจทำให้ สำเร็จลุล่วงได้ ภายหลังจากถูกปราบปรามอย่างหนักที่จังหวัดนครราชสีมา และเป็นมูลเหตุสำคัญที่ ทำให้กลุ่มผู้ต่อต้านระบอบการปกครองแบบใหม่นี้ค่อยๆ หดบทบาทลงไปที่สุดในที่สุด

ทั้งนี้ ประยูร ภมรมนตรี สมาชิกคณะราษฎรได้ให้ความเห็นต่อความสำเร็จในการ เปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 และการปราบปรามผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับระบอบการปกครองแบบใหม่ ว่ามีมูลเหตุสำคัญ 3 ประการ¹³ นั่นคือ

1. ความมั่นคงเด็ดเดี่ยวของคณะราษฎรทั้ง 98 คน ในการเข้าร่วมยึดอำนาจการปกครอง แผ่นดิน ทั่วๆ ที่มีความเสี่ยงต่อการถูกลงโทษในฐานะกบฏ และต้องเผชิญภัยอันตราย จากความไม่เห็นชอบด้วยของผู้ที่พอใจต่อระบอบการปกครองแบบเดิม หรือระบอบ สมบูรณาญาสิทธิราชย์
2. พระมหากษัตริย์ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ที่ทรงพระ กรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานรัฐธรรมนูญให้แก่ประชาชนชาวสยาม รวมทั้งทรง ขอมรับต่อระบอบการปกครองแบบใหม่ โดยปราศจากความรุนแรง แตกต่างจากการ เปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองในประเทศอื่นๆ ที่มักจะใช้ความรุนแรงเพื่อรักษา

¹² คณะกรรมการอำนวยการจัดงานกิ่งศตวรรษประชาธิปไตย, กิ่งศตวรรษประชาธิปไตย (2475-2525). (กรุงเทพฯ: โครงการกิ่งศตวรรษประชาธิปไตย, 2525), หน้า 9-10.

¹³ ประยูร ภมรมนตรี, บันทึกเรื่องการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ ว่าด้วย กำเนิด ความมุ่งหมาย การปฏิบัติ ความสำเร็จ และความผิดพลาด (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บรรณกิจเทรดดิ้ง, 2517), หน้า 32-34.

ระบอบการปกครองแบบเดิมไว้ เช่น การปราบปรามการชุมนุมเรียกร้องระบอบประชาธิปไตยของนักศึกษา ประชาชนที่ถูกรัฐเหินอันเหิมในประเทศจีน และ

3. ด้วยความสนับสนุนของประชาชนชาวไทยที่ยอมรับต่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 นี้อย่างสงบ และเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองต่างๆ ของรัฐ ดังเช่น การเฉลิมฉลองงานรัฐธรรมนูญ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ความไม่ลงรอยกันทางการเมือง ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 หาได้ปรากฏแต่เฉพาะ “พวกที่ชื่นชม” กับ “พวกที่ต่อต้าน” ระบอบแบบรัฐธรรมนูญประชาธิปไตย แต่เพียงเท่านั้น หากพิจารณาอย่างถ่องแท้แล้ว จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า อุปสรรคที่สำคัญของระบอบการเมืองแบบใหม่ในระยะเริ่มแรกกลับกลายเป็นความขัดแย้งระหว่างคณะผู้ก่อการด้วยกันเองเสียเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเห็นต่างในเรื่อง โครงร่างรัฐธรรมนูญที่จัดทำโดย นายปรีดี พนมยงค์ ทั้งนี้เพราะสมาชิกของคณะราษฎรส่วนหนึ่งเห็นว่า ร่างรัฐธรรมนูญที่เขียนขึ้นโดยนายปรีดี พนมยงค์นี้มีลักษณะที่สอดคล้องไปในแนวทางแบบสังคมนิยมซึ่งคนส่วนใหญ่ในขณะนั้นล้วนแล้วแต่หวัดวิตกว่า จะกลายเป็นระบอบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ในท้ายที่สุด พิจารณาได้จาก บันทึกของนายประยูร ภมรมนตรี ดังต่อไปนี้

“ข้าพเจ้าเอาใบปลิวมาอ่านคร่าวๆ รู้สึกว่า มีข้อความรุนแรงอยู่มาก ซึ่งเป็นเรื่องการเมือง แต่พอมาอ่านบรรทัดสุดท้าย รู้สึกเลือดขึ้นหน้าซ่า คำทำนายของกรมพระนครสวรรค์ฯ ที่ทรงรับสั่งอยู่หยกๆ ว่า พวกแกจะต้องฆ่ากันตาย มันปล้นเป็นความจริงขึ้นมาแล้ว คือ หลวงประดิษฐมนูธรรม ได้เขียนข้อความไว้ในบรรทัดสุดท้ายของคำประกาศยึดอำนาจ ความว่า “จะได้นำประชาชนไปสู่ความสุขความเจริญอย่างประเสริฐสุด ซึ่งเรียกเป็นศัพท์ว่า ศรีอารยะ นั้นก็พึงบังเกิดแก่ราษฎรถ้วนหน้า” อันคำว่า ศรีอารยะนั้นเป็นคำแปลที่หลวงประดิษฐ์ฯ ใช้แทนลัทธิคอมมิวนิสต์ จึงทำให้เกิดความหวาดหวั่นว่าเป็นเรื่องที่จะก่อความวุ่นวายต่อไป”¹⁴

นอกจากนี้ ในบันทึกของนายประยูร ภมรมนตรี ยังได้กล่าวถึง ความขัดแย้งระหว่างพระยาทรงสุรเดช และนายปรีดี พนมยงค์ ไว้อีกด้วยว่า

“ในเรื่องร่างรัฐธรรมนูญการปกครองนั้น พลเอกพระยาทรงสุรเดชได้นัดพบนายปรีดี พนมยงค์เป็นพิเศษในตอนค่ำที่บ้านข้าพเจ้า มาครบชุด นั่งคุยกันอยู่ครู่หนึ่ง ท่านทั้งสาม นอกจากพระยาทรงสุรเดชพากันลุกออกไปว่า ฟังไม่รู้เรื่อง บ่นว่าร้อน และออกมานั่งรอที่ศาลาท่าน้ำ ส่วนพระยา

¹⁴ประยูร ภมรมนตรี, บันทึกเรื่องการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ ว่าด้วย กำเนิด ความมุ่งหมาย การปฏิบัติ ความสำเร็จ และความผิดพลาด, หน้า 39-40.

ทรงสุระเดช นั่งฟังนายปรีดี พนมยงค์สาธยายเรื่องลัทธิเศรษฐกิจอยู่ชั่ววโมงเศษ จึงตัดบทว่า ต้องการมาฟังเรื่องการร่างคอนสติติวชัน ภายใต้กฎหมายอย่างประเทศอังกฤษ...บ่นกับข้าพเจ้าว่า “คุณบูรหลวงประดิษฐ์ฯ ของลือคูร์อนวิชาปัญญามาก พุคนอกเรื่อง อ้าวเลยตัดบทไปว่า ให้ไปร่างคอนสติติวชันแบบอังกฤษมาให้ดู...พระยาทรงสุระเดชชี้หน้าหลวงประดิษฐ์ฯ ว่า “คุณหลวงทำป่นปี้ ไม่ทำตามทีบอกกล่าวกันไว้ ทำอะไรไปนอกเรื่อง ฉิบหายป่นปี้” พระยาทรงสุระเดช พูดอย่างเคืองแค้นแล้วรีบเดิน ไปขึ้นรถ เป็นอันว่า ความสัมพันธ์ระหว่างพลเอกพระยาทรงสุระเดช กับหลวงประดิษฐ์มนูธรรมได้แตกสลายไปอย่างไม่มีทางที่จะประสานกัน ได้ตั้งแต่นั้น”¹⁵

บันทึกต่างๆ เหล่านี้เป็นเพียงหนึ่งในหลายตัวอย่างซึ่งสามารถสะท้อนอุปสรรคและปัญหาของคณะกรรมการในการจัดตั้งระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยในระยะเริ่มต้นได้อย่างเด่นชัดด้วยเหตุนี้ การขัดเกลาทางสังคมเพื่อให้ประชาชนเกิดความเชื่อมั่นศรัทธาและหันมาให้ความร่วมมือกับระบอบการปกครองแบบใหม่นี้จึงออกมาเป็นนโยบายในหลายลักษณะ ทั้งการจัดงานเฉลิมฉลองรัฐธรรมนูญ การโฆษณาคุณภาพความดีของคณะกรรมการ หรือการแต่งเพลงเพื่อปลุกใจให้ประชาชนเกิดความตื่นตัวทางการเมืองมากขึ้น และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการออกแบบ “แบบเรียน” เพื่อสนับสนุนต่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครองที่เกิดขึ้นอย่างฉับพลัน รวมทั้งสร้างความรู้ความเข้าใจพื้นฐานต่อระบอบประชาธิปไตยและรัฐธรรมนูญซึ่งเป็นแนวคิดที่ค่อนข้างใหม่ในความคิดของประชาชนชาวไทย ณ ช่วงเวลาดังกล่าว ทั้งนี้กระทรวงธรรมการได้ยืนยันด้วยว่าโรงเรียนทั่วอาณาจักรสมัยนั้น ได้สอนให้นักเรียนเข้าใจระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย และหลัก 6 ประการของคณะกรรมการ ส่วนกระทรวงมหาดไทยก็ได้ยืนยันว่า เจ้าหน้าที่ปกครองได้ปฏิบัติการให้เจ้าหน้าที่ชั้นจังหวัด อำเภอ กำนัน ผู้ใหญ่บ้านประชุมชี้แจงให้ราษฎรทราบ และเข้าใจการปกครองที่พระมหากษัตริย์ทรงพระราชทาน¹⁶ เป็นหลักการสำคัญเพื่อตอบสนองนโยบายของรัฐบาลในขณะนั้น

อย่างไรก็ตาม คณะกรรมการได้ยืนยันอย่างชัดเจนถึงความจำเป็นในอันที่จะรักษาสถาบันพระมหากษัตริย์ไว้ โดยมีข้อคิดว่าเป็นเอกฉันท์ที่จะเทิดทูนพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของชาติภายใต้ระบอบรัฐธรรมนูญ ถัดตามหลักประเทศอังกฤษ และกำหนดหลักการไว้ 3 ข้อก่อนการก่อการทางการเมือง¹⁷ ดังที่ ประยูร ภมรมนตรี ผู้มีแนวคิดแบบอนุรักษนิยมให้ความเห็นไว้ ได้แก่

¹⁵ ประยูร ภมรมนตรี, บันทึกเรื่องการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ ว่าด้วย กำเนิด ความมุ่งหมาย การปฏิบัติ ความสำเร็จ และความผิดพลาด, หน้า 42-47.

¹⁶ คณะกรรมการอำนวยการจัดการกึ่งศตวรรษประชาธิปไตย, กึ่งศตวรรษประชาธิปไตย (2475 -2525), หน้า 10.

¹⁷ ประยูร ภมรมนตรี, บันทึกเรื่องการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ ว่าด้วย กำเนิด ความมุ่งหมาย การปฏิบัติ ความสำเร็จ และความผิดพลาด, หน้า 10-11.

1. การวางรากฐานประชาธิปไตย โดยมีพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ และการปฏิเสศการสถาปนาสาธารณรัฐโดยเด็ดขาด
2. กำหนดการเปลี่ยนแปลงการปกครองด้วยการยึดอำนาจเพื่อเปลี่ยนจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นระบอบที่มีพระมหากษัตริย์อยู่ใต้รัฐธรรมนูญ หรือ Constitutional Monarchy เพื่อไม่ให้เกิดการจลาจลนองเลือด หรือ revolution ขึ้น
3. เน้นให้สมาชิกของคณะราษฎรทุกระดับ ตั้งอยู่ในสัจจะ เสียสละเพื่อประเทศชาติ เว้นการสร้างประโยชน์เพื่อตนเองโดยเด็ดขาดซึ่งถือได้ว่าเป็นความตั้งใจดีที่คณะราษฎรมุ่งมั่นที่ทำให้การเปลี่ยนแปลงการเมืองการปกครองในครั้งนี้เป็นไปด้วยความบริสุทธิ์ใจ

วิทยานิพนธ์นี้ ไม่ได้มีวัตถุประสงค์ที่จะวินิจฉัยว่า การเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี 2475 นั้นเป็นสิ่งที่ดี หรือไม่ อย่างไร ประเด็นอยู่ตรงที่ว่า คณะราษฎรมีการใช้ “แบบเรียน” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการสานต่อระบอบการเมืองแบบใหม่ และแก้ไขภาพลักษณ์ของอุปสรรค และปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างมากมาในขณะนั้น ในรูปลักษณะใดเท่านั้น ดังจะได้จากบทวิเคราะห์เป็นลำดับ

บริบททางการศึกษา

เมื่อครั้งก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พุทธศักราช 2475 ประเทศสยามได้มีการขยายตัวทางการศึกษาเพิ่มขึ้นอย่างมาก ทั้งนี้เป็นเพราะพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงมีพระราชประสงค์ให้ราษฎรชาวสยามสามารถอ่านออกเขียนได้ และมีความรู้อันกว้างขวางเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาประเทศซึ่งต้องอาศัยกำลังคนในการพัฒนาอย่างเต็มที่ โดยพิจารณาได้จากการตั้งกระทรวงพระธรรมการ การตั้งโรงเรียนในวัง การตั้งโรงเรียนนายร้อย พระจุลจอมเกล้า การวางแผนพัฒนาสถาบันอุดมศึกษา หรือแม้แต่การชักจูงใจให้เขาวชนโดยทั่วไป รวมทั้งลูกทาสได้เล่าเรียนวิชาการต่างๆ เพื่อเป็นหนทางในการประกอบอาชีพเลี้ยงตนได้ ทั้งนี้ พระองค์พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้คัดแปลงโรงทานเป็นโรงเรียนสำหรับทาสหนุ่ม และเด็ก และแม้ว่าทาสส่วนใหญ่จะไม่นิยมที่จะเข้าเรียน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงสละพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ซื้อทาสที่สัญญาว่าจะเข้าโรงเรียนเพื่อปล่อยให้เป็นไท¹⁸ เป็นต้น

¹⁸ พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เจ้าชีวิต (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรสมัย, 2514), หน้า 512.

ทั้งนี้ วัตถุประสงค์ในการพัฒนาทางการศึกษานั้น ดูเหมือนจะสอดคล้องกับสภาวะทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองอยู่หลายประการ สิ่งที่เห็นได้ชัดเจนจากพัฒนาการทางเศรษฐกิจ และการเมือง ก็คือ การเพิ่มกำลังทรัพยากรบุคคลเพื่อเข้ารับราชการ และร่วมเป็นส่วนหนึ่งในการตอบรับกระแสทุนนิยมที่ขยายตัวเข้ามาภายในประเทศอย่างรวดเร็ว โดยในปี พ.ศ. 2453 รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้แบ่งภาระในการจัดการศึกษา ระหว่างกระทรวงศึกษาธิการ กับกระทรวงมหาดไทย โดยให้กระทรวงมหาดไทยเป็นผู้จัดการศึกษาเบื้องต้นแก่ราษฎรทั่วราชอาณาจักร ส่วนการศึกษาขั้นสูงกว่านั้นให้กระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้จัดการ ส่วนการศึกษาสำหรับราษฎรทั่วไปซึ่งกระทรวงมหาดไทยเป็นผู้จัดนั้น มุ่งให้อ่านออกเขียนได้เป็นสิ่งสำคัญ วิธีการจัด คือ แต่งตั้งคณะกรรมการจัดการศึกษาเบื้องต้นของตำบลขึ้นทุกตำบล กรรมการประกอบด้วย กำนัน 1 คน แพทย์ประจำตำบล 1 คน เจ้าอาวาสวัด 1 รูป และเมื่อมีการสำรวจสำมะโนครัว ก็ให้เด็กลองอ่านหนังสือ ถ้าเด็กชายอายุ 13 ปี สามารถอ่านหนังสือออกก็นับว่าใช้ได้¹⁹

การพัฒนาการศึกษาเช่นนี้ หาได้ปรากฏแต่เฉพาะในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แต่เพียงช่วงขณะเดียว พัฒนาการการศึกษาของสยามได้มีความต่อเนื่องมาจนสมัยรัชกาลที่ 7 ทั้งนี้ แม้ว่างบประมาณการศึกษาของสยามในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง รัชกาลที่ 7 จะมีจำนวนไม่มากนัก เนื่องจากประเทศสยามจำต้องรับผลกระทบทางเศรษฐกิจจากทั่วโลก พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ยังคงทรงเป็นพระองค์หนึ่งที่สนับสนุน และส่งเสริมการศึกษาอย่างยิ่งยวด เพราะนอกจากจะพระราชทานทุนทรัพย์ส่วนพระองค์ให้นักเรียนสอบชิงทุนไปศึกษาวิทยาศาสตร์ต่างประเทศเป็นประจำทุกปีตลอดรัชสมัยแล้ว ก็กิจการภายในนับแต่แรกเริ่มรับราชสมบัติ พระองค์ยังทรงขยายการศึกษาในภาคประชาบาลอย่างรีบด่วน ขยายการควบคุมโรงเรียนราษฎร ให้ราชบัณฑิตยสภาจัดประกวดหนังสือสอนพระพุทธศาสนาแก่เด็ก จัดประกวดหนังสือด้านวรรณกรรม อันเป็นที่มาของการประกวดหนังสือในเวลาต่อมา นอกจากนั้น การศึกษาในระดับมัธยมที่แต่เดิมสำหรับสตรีไทยให้ศึกษาเพียงชั้นมัธยมปีที่ 6 ก็จัดว่าจบชั้นมัธยมบริบูรณ์หญิงแล้ว ส่วนชายต้องศึกษาจนจบมัธยมปีที่ 8 จึงจะเรียนจบชั้นมัธยมบริบูรณ์ชาย ในรัชกาลนี้ก็ยอมให้สตรีสามารถสมัครเรียนเพื่อสอบสำเร็จตามหลักสูตรมัธยมบริบูรณ์ชายได้ด้วย ซึ่งต่อมาปรับปรุงเป็นหลักสูตรเดียวกัน

ส่วนการศึกษาระดับมหาวิทยาลัย หรือเทียบเท่า ที่เปลี่ยนเป็นบังคับให้ต้องผ่านชั้นมัธยมบริบูรณ์ชายเท่านั้นเป็นส่วนใหญ่จึงเข้าศึกษาได้ เช่น การศึกษาในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และ

¹⁹ วุฒิชัย มูลศิลป์, “แนวความคิดเกี่ยวกับการศึกษาของไทยจากสมัยสุโขทัยถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475,” สังคมศาสตร์ปริทัศน์ฉบับวิชาการ 216 (มกราคม-มีนาคม 2519): 216-217.

โรงเรียนกฎหมายของสภานิติศึกษา กระทรวงยุติธรรม เป็นต้น ในรัชกาลนี้ก็ ได้มีการให้สิทธิ์แก่ ผู้หญิงผู้ผ่านการศึกษาระดับมัธยมศึกษาแล้ว เข้าศึกษาโรงเรียนชั้นสูงระดับมหาวิทยาลัยได้เป็นครั้งแรก รว พ.ศ. 2472 มีครูสตรีสำเร็จวุฒิ ป.ม. จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเป็นครั้งแรก ในปี พ.ศ. 2473 มี เเนติบัณฑิตหญิงคนแรกสำเร็จจากโรงเรียนกฎหมาย ต่อมาในปี พ.ศ. 2475 มีแพทย์หญิงสำเร็จจาก จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยรุ่นแรก 3 คน

นอกจากนี้ ยังมีการทำนุบำรุงส่งเสริมการอาชีวศึกษาอย่างต่อเนื่องยาวนานมาตั้งแต่รัชสมัย ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ดังจะเห็น ได้จากการทุ่มเทกำลังทรัพย์ ทั้ง จากงบประมาณแผ่นดิน เงินกู้ ตลอดจนการช่วยเหลือจากต่างประเทศ เพื่อสนับสนุน โครงการ การศึกษาแห่งชาติ โครงการวิชาชีพ และการกำหนดหลักสูตรศิลปหัตถกรรมใน โรงเรียน พร้อมกับ ส่งเสริมงานแสดงศิลปหัตถกรรมของนักเรียน อีกทั้งยังให้ความสำคัญกับการเกษตรกรรมซึ่งเป็น อาชีพหลักของคนไทยส่วนใหญ่ โดยมีการส่งเสริมให้มีโครงการศึกษาวิชาเกษตรกรรม และตั้ง โรงเรียนฝึกหัดครูเกษตรกรรมขึ้น²⁰ เป็นอาทิ

อย่างไรก็ตาม ความใฝ่เรียนใฝ่รู้นั้น ถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของคนไทย เพราะ แม้ว่าการศึกษาเมื่อครั้งก่อนการปฏิรูปการเมืองการปกครองยังคงไม่มีระบบที่แน่นอน ไม่มี หน่วยงานใดที่มีหน้าที่ในการจัดการศึกษาโดยตรง ก็มีได้หมายความว่า คนไทยสมัยนั้นจะไม่เห็น ความสำคัญของการศึกษา ในสุภาษิตพระร่วง* ก็แสดงให้เห็นว่า คนไทยเห็นความสำคัญของ การศึกษามาแต่ครั้งนั้นแล้ว ดังปรากฏความว่า “เมื่อน้อยให้เรียนวิชา ให้หาสินเมื่อใหญ่” โดยมาก สถานที่ที่ให้การศึกษาแก่เยาวชนไทยสมัยก่อน คือ วัด และครอบครัว วัดจะสอนการอ่าน การเขียน และเลข และครอบครัวจะสอนการประกอบอาชีพการงานต่างๆ ให้ สิ่งต่างๆ เหล่านี้ล้วนเป็นส่วน หนึ่งในการพัฒนาทรัพยากรบุคคลของประเทศสยามด้วยกันทั้งสิ้น ยิ่งเมื่อมีการปฏิรูปทางการเมือง และการศึกษาขึ้นอีกในภายหลังก็ยิ่งเป็นการส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาที่มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น กลุ่ม คณะราษฎรจำนวนมากผู้ได้รับการศึกษามาเป็นอย่างดี ทั้งใน และต่างประเทศนั้น ถือได้ว่าเป็น ตัวอย่างที่ดีของการเติบโตขึ้นท่ามกลางการพัฒนาทางการศึกษาที่ขยายตัว นับตั้งแต่มีการตั้ง กระทรวงพระธรรมการในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5

²⁰ เสน่ห์ จามริก, การเมืองกับการศึกษาของไทย (กรุงเทพฯ: โครงการพัฒนาสังคมศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับ การศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2523), หน้า 71.

* สันนิษฐานว่า สุภาษิตพระร่วงน่าจะเริ่มต้นในสมัยสุโขทัย เพราะคำว่า “พระร่วง” หมายถึง ราชวงศ์ กษัตริย์ที่ครองสุโขทัย เริ่มตั้งแต่พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ผู้ทรงสร้างราชวงศ์พระร่วงซึ่งแปลว่า รุ่งโรจน์ หรือวงศ์แห่ง ความรุ่งโรจน์นั่นเอง

ด้วยเหตุนี้ จึงอาจกล่าวได้ว่า การพัฒนาทางการศึกษานั้น ไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นใหม่ในสังคมไทยแต่อย่างใด และการที่คณะราษฎรอ้างว่า รัฐบาลในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ได้ละเลยในการจัดการการศึกษาให้แก่ราษฎรชาวสยามก็ดูเหมือนจะเป็นการตัดสินใจที่ค่อนข้างมีอคติและอาจสร้างให้เกิดความเข้าใจผิดแก่ประชาชนได้ในหลายทาง

อย่างไรก็ตาม เพื่อให้เกิดความยุติธรรมต่อแนวความคิดที่ว่า **ระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไม่ได้ละเลยต่อการศึกษา** ดังเช่นที่คณะราษฎรกล่าวหาไว้ คงต้องยอมรับด้วยว่า **“ฝ่ายคณะราษฎรเองนั้นก็มีส่วนร่วมในการจัดการทางการศึกษาภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง”** อยู่ไม่น้อยเช่นเดียวกัน เพราะเมื่อคณะราษฎรทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองสำเร็จในปี พ.ศ. 2475 ก็ได้ประกาศนโยบายดำเนินงาน 6 ประการซึ่ง 1 ใน 6 นั้นคือ “จะต้องให้การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎร” จากนั้นนโยบายนี้ เมื่อประกอบกับการประกาศใช้พระราชบัญญัติระเบียบเทศบาลในปี พ.ศ. 2476 เพื่อส่งเสริมความสามารถในการปกครองตนเองของท้องถิ่น รวมทั้งการกระจายอำนาจทางการศึกษา โดยเริ่มต้นจากระดับโรงเรียนประชาบาลให้เป็นของเทศบาลภายใต้พระราชบัญญัติประถมศึกษาที่ออกใหม่ในปี 2478 จึงมีผลให้งบประมาณการศึกษาได้รับเพิ่มมากขึ้น²¹

ทั้งนี้ เราจะเห็นได้ว่า ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2469-2475 งบประมาณของกระทรวงธรรมการได้อย่างมากสุดไม่ถึงปีละ 4 ล้านบาท ซึ่งคิดเป็นเพียงร้อยละ 5.60 ของงบประมาณรายจ่ายทั้งหมด²² แต่ในปี พ.ศ. 2478 งบประมาณทางการศึกษาได้เพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมากถึง 10,011,713 บาทซึ่งคิดเป็นร้อยละ 11.28 ของงบประมาณรายจ่ายทั้งหมด²³ ถือได้ว่า รัฐบาลภายใต้การปกครองในระบอบประชาธิปไตยนั้นก็ได้ให้ความสำคัญต่อการศึกษาอย่างไม่อาจที่จะปฏิเสธเช่นเดียวกัน

²¹ คณัย ทองใหญ่ และสุรพันธ์ ทับสุวรรณ, “ความสัมพันธ์ระหว่างการเมืองกับการศึกษาไทย (พ.ศ. 2411-2475),” (เอกสารผลงานวิจัย, 2528), หน้า 106.

²² ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัชศิยา วรรณสูตร, รวมเอกสารทางการเมืองการปกครองไทย 2417-2477, หน้า 209-211.

²³ “รายงานการศึกษาของกระทรวงธรรมการจาก พ.ศ. 2485-2488 และพระราชบัญญัติงบประมาณจาก พ.ศ. 2485-2488,” ราชกิจจานุเบกษาจาก พ.ศ. 2491-2493. อ้างถึงใน ระลึก ธาณี, วิวัฒนาการการจัดการศึกษาภาคบังคับของไทย (พ.ศ. 2475-2503) (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2527), หน้า 145.

นโยบายการศึกษายุคหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

(ระหว่าง พ.ศ. 2475 ถึง พ.ศ. 2481)

ในวันที่ 28 มิถุนายน ภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ได้เพียง 4 วัน คณะราษฎรได้ตัดสินใจออกแถลงการณ์ เรื่อง นโยบายการศึกษาของรัฐ โดยอิงหลักทั้ง 6 ประการของคณะราษฎรเป็นหัวใจพื้นฐานสำคัญของแนวนโยบายแห่งรัฐ ทั้งนี้ นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2475 จนกระทั่งพระยาพหลพลพยุหเสนาได้สละตำแหน่งทางการเมืองลงในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2481 ประเทศสยามได้ใช้แนวนโยบายที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันทั้งสิ้น 8 ชุด ซึ่งมีสาระสำคัญสรุปได้ทั้งสิ้น 8 ประการ ดังต่อไปนี้

1. นโยบายในยุคสมัยนี้เป็นนโยบายที่ได้รับอิทธิพลมาจาก “คณะราษฎร” อย่างเต็มที่ ดังจะเห็นได้จากการเน้นให้ “หลักทั้ง 6 ประการของคณะราษฎร” เป็นวัตถุประสงค์ขั้นพื้นฐานของนโยบายทางการเมือง ไปพร้อมๆ กับการให้การศึกษาที่ส่งเสริมให้ผู้ศึกษา อีกทั้งครูบาอาจารย์ผู้มีหน้าที่ในการให้ความรู้ผ่านเนื้อหาของแบบเรียนสามารถเข้าใจถึงหลักการในระบอบประชาธิปไตย รัฐธรรมนูญ รวมทั้งหลักทั้ง 6 ประการของคณะราษฎร ได้อย่างถ่องแท้ ดังเช่นที่ปรากฏให้เห็นอยู่ทั่วไปในเนื้อหาของแบบเรียนที่ปรากฏ ในระหว่าง พ.ศ. 2475 ถึง พ.ศ. 2481

2. นโยบายทั้ง 8 ชุดนี้ได้เน้นการเรียนการสอน โดยส่งเสริมให้เกิดการประกอบอาชีพในด้านต่างๆ ตามหลักข้อที่ 3 ภายใต้อีกทั้ง 6 ประการของคณะราษฎร โดยมีเป้าหมายในการบำรุงความสุขในทางเศรษฐกิจให้กับประชาชน อีกทั้งขยายการศึกษา ทั้งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับแผนก กสิกรรม อุตสาหกรรม และพาณิชยกรรม เพื่อใช้ประกอบการเรียนการสอนในระดับสามัญศึกษา ผสมกับมีการขยายการศึกษาในระดับอุดมศึกษา เพื่อให้ทัดเทียมได้กับมหาวิทยาลัยในต่างประเทศ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้นักเรียนผู้สนใจในด้านวิชาการจนสามารถศึกษาต่อในระดับที่สูงกว่าได้ อย่างเพียงพอ สมกับที่คณะราษฎรได้ตั้งปณิธานไว้ในข้อที่ 6 ว่า “จะให้การศึกษาก่ออย่างเต็มที่แก่ราษฎร”

3. มีการส่งเสริมการเพิ่มอุปถัมภ์ในการเรียนการสอน

4. มีการอุปถัมภ์การศาสนา

5. มีการส่งเสริมแผนการศึกษา เพื่อจะนำไปให้ถึงจุดที่หมายที่ทำให้พลเมืองรู้จักระบอบการปกครองตามแบบประชาธิปไตย ทั้งนี้ สามารถเห็นได้อย่างชัดเจนจากหนังสือแบบเรียน เรื่อง “หน้าที่พลเมือง” ซึ่งส่วนใหญ่ล้วนมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในปี พ.ศ.

2475 รัฐธรรมนูญ และระบอบประชาธิปไตย สอดคล้องกับแนวนโยบายของรัฐที่เน้นให้พลเมืองชาวสยามสามารถหาวิชาความรู้ตามความต้องการแห่งรัฐธรรมนูญในระบอบประชาธิปไตยได้เป็นอย่างดี นโยบายทางการศึกษาในยุคนี้เป็นเสมือนเครื่องมือทางการเมือง เพื่อสนับสนุนให้ประชาชนในรัฐมีความรู้ ความเข้าใจ และความสามารถที่จะสนองตอบต่อระบอบการเมืองแบบประชาธิปไตย ซึ่งจะมีการจัดการเลือกตั้งตามเป้าหมายของคณะราษฎรในอีก 10 ปีข้างหน้าได้อย่างเต็มที่

6. มีการเน้นที่จะปรับปรุงหลักสูตรและสรรพตำราให้สอดคล้องต่อการปกครองในระบอบใหม่ จึงมีนโยบายไปถึงการยกเลิกเนื้อหาของแบบเรียนในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ได้ชื่อว่า ล้าสมัย และไม่ตรงตามวัตถุประสงค์ทางการศึกษา รวมทั้งขัดต่ออุดมการณ์ทางการเมืองแบบใหม่ในรัฐซึ่งเปลี่ยนเป็นระบอบรัฐธรรมนูญนิยมแบบประชาธิปไตย

7. ให้การบำรุงฐานะครูบาอาจารย์ให้สมฐานะกับที่เป็นครูวิชาชีพ และผู้ถ่ายทอดอบรมสั่งสอนให้เยาวชนชาวไทยเป็นบุคคลที่มีคุณภาพในอนาคต และ

8. เพื่อให้การศึกษาและแนวนโยบายแห่งรัฐสามารถเข้าถึงพลเมืองชาวไทยได้ทุกกลุ่มอย่างทั่วถึงกัน รัฐบาลจึงได้ออกนโยบายอีกประการหนึ่ง เพื่อจัดการการศึกษาให้กับผู้ที่ไม่รู้หนังสือให้สามารถอ่านออกเขียนได้ และเข้าใจในหน้าที่พลเมืองได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ทั้งนี้ นโยบายแห่งรัฐในบางประเด็นได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของแบบเรียน ดังจะเห็นได้จากเนื้อหาของแบบเรียนในบทนี้ซึ่งจะกล่าวถึงลักษณะสำคัญของแบบเรียนที่สอดคล้องต่อนโยบายของรัฐในยุคดังกล่าวนี้อย่างละเอียด ดังเช่น การให้คำอธิบายถึง “รัฐธรรมนูญ” และ “ระบอบประชาธิปไตย” ตามแบบตะวันตก การให้รายละเอียดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 การเน้นให้ผู้อ่านสามารถจดจำหลักทั้ง 6 ประการของคณะราษฎรได้อย่างแม่นยำ รวมทั้งมีการบรรจุศัพท์ทางการเมืองต่างๆ เช่น คำว่า รัฐบาล พรรคการเมือง หรือรัฐธรรมนูญ ให้ทั้งผู้เรียนและผู้สอนเข้าใจการปกครองในระบอบการเมืองแบบใหม่นี้ได้อย่างถ่องแท้ พร้อมทั้งจะตอบสนองต่อนโยบายแห่งรัฐ และเป็น “พลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตย” นี้ได้เป็นอย่างดีมีประสิทธิภาพ

พงศาวดาร : จุดเริ่มของเนื้อหาเชิงประวัติศาสตร์

การบรรจุวิชาพงศาวดารในแบบเรียนเพื่อใช้สำหรับการเรียนการสอนเป็นครั้งแรกนั้น ถือกำเนิดขึ้นในช่วงระหว่างรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 วัตถุประสงค์ของการบรรจุวิชาพงศาวดารลงไปในช่วงนี้ น่าจะเป็นความต้องการในการปลูกฝัง

และกล่อมเกล่าผู้เรียนให้เกิดความสำนึกในบุญคุณ ตลอดจนความสูงส่งอันหาที่สุดไม่ได้ขององค์พระมหากษัตริย์ ความกล้าหาญ และความเสียสละของบรรดาทหาร ความสำนึกในความเป็น “ชาติเรา” และ “ชาติเขา” ในกรณีสงคราม ทั้งนี้ ก็เพื่อให้ได้เรียนรู้ และจดจำเอาเป็นเยี่ยงอย่าง ตลอดจนยอมรับ และศรัทธาในสิ่งต่างๆ หรือคุณธรรมต่างๆ เหล่านั้น ซึ่งเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีได้อธิบายถึงการจัดทำพงสาวดารของไทยไว้ในแบบเรียนเรื่อง “พลเมืองดี” ตอนหนึ่ง ความว่า

“ในครั้งที่เสีย (กรุงศรีอยุธยา – ผู้เขียน) แก่พม่านั้น หนังสือและข่าวของที่ตีๆ เสียหายเกือบหมดก็ว่าได้ ตลอดจนกระทั่งสถานที่ที่สำคัญๆ มีพระราชวัง และวัดต่างๆ ก็ทำลายเสียหายหมด ส่วนพงสาวดารที่พอต่อกันติดบ้างนั้นก็เพียงกรุงเก่า ต่อภายหลังมามีนักปราชญ์คิดค้นกันมากในเรื่องนี้มีพระพุทธเจ้าหลวงและพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นประธาน โดยพระราชประสงค์ที่จะให้มีพงสาวดารขึ้น จึงทรงค้นคว้าหาเรื่องราวประกอบ อาศัยจดหมายเหตุจากประเทศต่างๆ ที่รู้เรื่องเมืองไทยมาสอบสวนเข้าด้วยกัน จึงได้ความ รวบรวมเป็นหนังสือขึ้นหลายเรื่อง ถึงรัชกาลปัจจุบัน (รัชกาลที่ 7 – ผู้เขียน) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งราชบัณฑิตยสภาขึ้น เพื่อค้นคว้าเรื่องประกอบวรรณคดีขึ้นอีกสภาหนึ่ง นับว่าได้ทำประโยชน์ให้แก่พงสาวดารของเรามาก”²⁴

ทั้งนี้ หากเราได้พิจารณาถึงวิธีการเรียนการสอนในวิชาพงสาวดารด้วยแล้ว ก็ยังเป็นการยืนยันถึงสิ่งที่กล่าวข้างต้น นั่นคือ หลักสูตร พุทธศักราช 2438²⁵ กำหนดว่า เมื่ออ่านพระราชพงสาวดารจบแล้ว ให้ผู้เรียน หรือผู้อ่านทดสอบโดยการ “เล่าเรื่องปากเปล่า” ลักษณะเช่นนี้ สะท้อนให้เห็นถึงการเน้น และการบังคับให้ผู้อ่าน หรือผู้เรียน “จดจำ” มากกว่าเป็นอย่างอื่น ผนวกกับเป็นการถ่ายทอดรายละเอียดของการเป็นพลเมืองดีผ่านเนื้อหาของแบบเรียน เพื่อให้ประชาชนชาวสยามได้มีแนวทางในการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับระเบียบ และระบบของการปกครองในสมัยนั้นที่มีพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลางอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม การสร้างเงื่อนไข และวัตถุประสงค์ในการ “จดจำ” เนื้อหาแบบเรียน ไม่ได้ปรากฏแต่เฉพาะการศึกษาในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์เท่านั้น แม้แต่ในภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 แบบเรียนส่วนใหญ่ก็ยังมีวัตถุประสงค์ให้นักเรียนสามารถ “ท่องจำ และถ่ายทอด” เหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 ตลอดจนความเสียสละของคณะราษฎรในการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง และรักษาเอกราชของชาติสยามให้ได้เช่นเดียวกัน

²⁴เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี, *พลเมืองดี* (พระนคร: โรงพิมพ์อักษรนิติ, 2471), หน้า 57-58.

²⁵สุมินทร์ จุฑางกูร, “การกล่อมเกล่าทางการเมืองโดยใช้แบบเรียนหลวงเป็นสื่อในรัชกาลที่ 5,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาตรีสาขาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529), หน้า 107-113.

ทั้งนี้เป็นเพราะการศึกษาเกือบจะทั้งหมดมีแรงจูงใจทางการเมืองอย่างหนึ่ง คือ เป็นสิ่งซึ่งมุ่งส่งเสริมกำลังฐานะของชนบางกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มชนชาติ ศาสนา หรือกลุ่มสังคมในการแข่งขันกับบุคคลอื่นๆ มวลใจนี้เองเป็นส่วนสำคัญที่จะกำหนดกันลงไปว่า จะสอนวิชาอะไรกันบ้าง จะให้ความรู้เรื่องอะไร ตลอดจนตัดสินใจว่า นักเรียนควรจะได้รับการศึกษาอย่างไร²⁶ และโดยเหตุที่บทบาททางการเมืองของการศึกษา และอบรมคนในด้านหนึ่ง คือ การเตรียมคนที่พึงปรารถนา เพื่อนำไปสู่ระบอบการเมืองที่เป็นสิ่งอันพึงปรารถนาเช่นนี้แล้ว หากรัฐบาลใดก็ตาม เห็นว่า ระบบการปกครองที่ใช้อยู่เหมาะสมดีแล้ว รัฐก็ย่อมใช้ระบบการศึกษาในอันที่จะกล่อมเกลาคคนในชาติ หรือสังคม ให้มีลักษณะที่สอดคล้องกับระบอบการปกครองนั้นๆ และในทางกลับกัน หากรัฐบาลกำลังเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง การเศรษฐกิจ และสังคมเสียใหม่แล้ว รัฐบาลนั้นก็ย่อมจะต้องทำการหล่อหลอมกล่อมเกลาคคนในสังคมให้เป็นในทางที่จะรองรับ และพร้อมที่จะยอมรับการเปลี่ยนแปลงนั้นๆ ด้วยเช่นกัน²⁷

สิ่งต่างๆ เหล่านี้สามารถพิจารณาได้จากเนื้อหาทางการเมืองการปกครองในแบบเรียน ระยะก่อนและหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ได้ดังต่อไปนี้

การเปลี่ยนแปลงลักษณะของแบบเรียนระหว่าง พ.ศ. 2475 ถึง พ.ศ. 2481

การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 นอกจากจะเป็นการเปลี่ยนแปลงลักษณะ หรือรูปแบบการปกครองของประเทศเสียใหม่แล้ว ผู้ปกครองในระบอบการปกครองแบบใหม่ยังจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงเนื้อหา และสาระของแบบเรียน ให้มีลักษณะสอดคล้องต่อระบอบการปกครองที่เปลี่ยนแปลงไปนี้ด้วย ดังเช่น

“เมื่อก่อนวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ประเทศสยามมีการปกครองซึ่งพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของประเทศทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจเด็ดขาดไม่ทรงอยู่ได้บังคับแห่งบทกฎหมายใดๆ การปกครองชนิดนั้น เรียกว่า ‘สมบูรณาญาสิทธิราชย์’ แต่ในทุกวันนี้ การปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นของเก่าพ้นสมัยเสียแล้ว ราษฎรทุกๆ ประเทศได้รับการศึกษากว้างขวาง

²⁶Bertrand Russell, *Principle of Social Reconstruction*. (London: George Allen & Unwin Ltd, 1916), p.103. อ้างถึงใน เสน่ห์ จามริก, “การเมืองกับการศึกษาของไทย,” สำเนาโครงการพัฒนาสังคมศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี ประจำปี 2523, หน้า 13.

²⁷วิทย์ วิศทเวทย์, ปรัชญาการศึกษาไทย 2411-2475 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544), หน้า 21-27.

ออกไป มีความเห็นว่า การที่ให้บุคคลแต่คนเดียว หรือหมู่คณะเดียวมีอำนาจปกครองประเทศอย่างเด็ดขาดนั้นจะทำให้ประเทศล้าหลังไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร

ด้วยเหตุที่สยามเป็นประเทศที่มีการปกครองล้าสมัยเช่นนี้ จึงได้มีบุคคลคณะหนึ่ง เรียกว่า “คณะราษฎร” เห็นว่า หากควรปล่อยให้บ้านเมืองเป็นเช่นนั้นอยู่ต่อไปไม่ จึงพร้อมด้วยสมาชิกที่เป็นทหารบก ทหารเรือ และพลเรือน ทั้งที่เป็นข้าราชการ และมีโซ่ เข้าทำการยึดอำนาจจากรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เมื่อเช้าตรู่ของวันที่ 24 มิถุนายน พุทธศักราช 2475 โดยคณะราษฎรประสงค์ที่จะให้มีรัฐธรรมนูญขึ้นเท่านั้น”²⁸

ทั้งนี้ การเปรียบเทียบระบอบการเมืองแบบก่อน คือ ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ว่าเป็นสิ่งที่ล้าสมัย และระบอบการเมืองแบบหลัง คือ ระบอบประชาธิปไตย ว่าเป็นสิ่งที่ทันสมัยนั้นค่อนข้างมีนัยยะของการให้ความหมายทางการเมืองในหลายแง่มุม ทั้งนี้เพราะในยุคเริ่มแรกของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และการเมือง อำนาจอันชอบธรรม (Legitimate Power) ความเชื่อถือศรัทธา (Faith) และการรับรู้ของประชาชนย่อมเป็นสิ่งที่จะต้องการอยู่รอดของระบอบการปกครองแบบใหม่ค่อนข้างมาก รัฐบาลจะต้องโน้มน้าวให้ประชาชนเห็นว่า ระบอบการเมืองการปกครองแบบใหม่นั้นดีกว่า ปลอดภัยกว่า ได้ประโยชน์มากกว่าการปกครองแบบเดิมอย่างเห็นได้ชัด และเพื่อให้เกิดความร่วมมือต่อระบบการเมืองแบบใหม่ และให้ประชาชนเลิกยึดถือตามระบอบการเมืองแบบเก่า รัฐจึงมีความจำเป็นที่จะต้องสร้างแนวความคิดให้ประชาชนในรัฐเกิดการเปรียบเทียบอย่างสุดขั้ว (extremely) ว่า ระบอบการปกครองแบบเดิมนั้นมีความชั่วร้ายอย่างไร และระบอบการปกครองแบบใหม่นั้นจะมาช่วยลบล้างความชั่วร้ายนั้นได้ เพื่อให้เกิดการสร้างพลเมืองที่ดีของรัฐในรูปแบบการปกครองแบบใหม่ได้อย่างราบรื่น และเป็นไปได้ตามความต้องการของผู้ปกครอง ณ ขณะนั้น ยกตัวอย่างเช่น

“เนื่องจาก (ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์-ผู้เขียน) นิยมแบ่งชั้นบุคคลในบ้านเมืองเป็น กษัตริย์ ขุนนาง ราษฎรสามัญ และสืบตระกูล ได้...จึงเกิดธรรมเนียม ถือว่า กษัตริย์ และพระญาติของกษัตริย์ ที่เรียกว่า “เจ้า” นั้น พอเกิดมามีตระกูลสูง และมีอำนาจมากกว่าพวกขุนนาง พวกขุนนางก็มีตระกูลสูง และมีอำนาจมากกว่าราษฎรสามัญ ราษฎรต้องเกรงกลัวพวกขุนนาง และพวกเจ้า ส่วนพวกขุนนางก็ต้องเกรงกลัวพวกเจ้า ราษฎร และขุนนางจะคบค้าสมาคมกับพวกเจ้าก็ต้องคบหา

²⁸ สำนักโฆษณาการ, คู่มือพลเมือง (พระนคร: โรงพิมพ์อักษรนิติ, 2475), หน้า 35.

ฐานข้า กับเจ้า หรือราษฎรสามัญจะคบหากับพวกขุนนางก็ต้องคบหาฐานบัว กับนาย เป็นที่นิยม และเกรงกลัวกันเช่นนี้สืบมาจนถึงสมัยกรุงเทพฯ นี้”²⁹

เนื้อหาของแบบเรียนข้างต้นนี้ มีนัยยะในเชิงเสียดสีอยู่ค่อนข้างเด่นชัด เมื่อเปรียบเทียบกับข้อความที่ชี้ให้เห็นแง่ที่ดีของระบอบการเมืองการปกครองแบบประชาธิปไตย ดังเช่น

“บัดนี้ ประเทศสยามอันเป็นที่รักของเรา ได้จัดการบ้านเมืองตามระบอบประชาธิปไตย โดยมีรัฐธรรมนูญเป็นหลักสำหรับจัดการปกครองแล้ว คือ ปกครองโดยประชาชน เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน และได้เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา”³⁰

อีกทั้ง หากพิจารณาตามเงื่อนไขของ Mikko Lentonen ในด้าน Music and Picture จะเห็นได้ว่า บทเพลงที่คณะราษฎรกำหนดแต่งขึ้นภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้นก็มีลักษณะที่เป็นการสร้างวาทกรรมเพื่อให้คนทั่วไปเลื่อมใสต่อกลุ่มผู้ปกครองกลุ่มใหม่ เป็นต้นว่า

ร้องทำนองเขมรปากท่อ

“นามเราไทยต้องทำใจให้เหมือนชื่อ	ให้โลกถือว่าเราไทยใจกล้าหาญ
ไทยพร้อมวาจากายจวบวายปราณ	เยี่ยงโบราณบรรพบุรุษเรา
เราต้องการเป็นไทไซ้ใหม่ท่าน	จึงคิดการเปลี่ยนการปกครองเก่า
ให้สิทธิปกครองเป็นของเรา	และปราบเหล่าสอพลอระย้อไกล
งานทุกสิ่งเพื่อเราวิ่งทำเพื่อชาติ	ให้ประเทศมีอำนาจอาจอยู่ได้
เมื่อกระนั้นเราชวนกันรีบครรรไล	ชวนกันไปรีบสมัครรักชาติเอ๋ย” ³¹

ทั้งนี้ จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า เนื้อหาของแบบเรียน ได้จัดให้การเมืองแบบเดิมกับการเมืองแบบใหม่มีความหมายในทางตรงกันข้าม เปรียบเสมือนว่า การเมืองแบบประชาธิปไตยนั้น คือ

²⁹โสภา ปาลบุตร, แบบสอนอ่านหน้าที่ราษฎร เล่ม 1 สำหรับประถมปีที่ 2 ของกรมวิชาการ กระทรวงธรรมการ (พระนคร: โรงเรียนช่างพิมพ์วัดสังเวชปากคลองบางลำพู, 2476), หน้า 38.

³⁰โสภา ปาลบุตร, หนังสืออ่านประกอบการปกครอง สำหรับมัธยมต้น ปีที่ 1-3. พิมพ์ครั้งแรก (พระนคร: โรงพิมพ์ศรีหงส์, 2479), หน้า 13.

³¹พระยาพิชัยศาสตร์วิธาน, ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม. พิมพ์ครั้งที่ 2 (พระนคร: โรงพิมพ์ศรีหงส์, 2475), หน้า 1.

ความคิด และการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้น คือ ความชั่วร้าย หากประชาชนยังคงยึดถือระบอบการปกครองแบบเดิมมาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตย่อมนำมาซึ่งความทุกข์ ไร้ซึ่งอิสรเสรี ต่างจากระบอบการปกครองแบบใหม่ หรือระบอบประชาธิปไตยที่จะนำความสุขมาให้แก่ประชาชน และจะยังซึ่งผลประโยชน์อันมากมายอันเกิดจากการที่ประชาชนได้ร่วมปกครองตนเอง การเปรียบเทียบเช่นนี้ ถือได้ว่า เป็นการโฆษณาชวนเชื่อ (Propaganda) ให้ประชาชนมีแนวโน้มที่จะสนับสนุนระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยให้เข้มแข็งขึ้นได้ ภายหลังจากมีการยึดอำนาจเปลี่ยนแปลงรูปแบบทางการปกครอง

อันที่จริง แนวคิดแบบนี้ไม่ใช่ของใหม่ หรือเป็นเฉพาะเพียงวัฒนธรรมชาวสยามเท่านั้น ในประเทศจีน เมื่อประเทศจีนได้กลายเป็นสังคมคอมมิวนิสต์ เมื่อ พ.ศ. 2492 ระบบการศึกษาของจีนได้เปลี่ยนไปอย่างสิ้นเชิง และเมื่ออุดมการณ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมจีนได้เปลี่ยนไปอีก หลังมรณกรรมของเหมาเจ๋อตุง ระบบการศึกษาของจีนก็ได้ผันแปรไปตามสัดส่วนของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างพื้นฐานภายในประเทศ³² เช่นกัน แนวคิดเช่นนี้จะสอดคล้องกับความเห็นที่ว่า เนื้อหาทางการศึกษา และแบบเรียนนั้นผันแปรไปตามรูปแบบทางการเมือง และลักษณะของผู้ที่อยู่ก่อนข้างมาก ดังนั้น ประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของแบบเรียนย่อมเป็นสิ่งที่มักจะถูกปรับเปลี่ยน เพื่อสร้างความชอบธรรมให้แก่การเปลี่ยนแปลงต่างๆ ทางการเมืองเช่นเดียวกัน พิจารณาจากเนื้อความตอนหนึ่งของแบบเรียนในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งกล่าวถึงความสำคัญของระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และความสำคัญของผู้นำในรัฐ ตอนหนึ่งว่า

“เราควรจะรู้สึกคุณพระมหากษัตริย์ว่า บ้านเมืองจะเจริญรุ่งเรืองก็เพราะพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นหัวหน้าปกครองประเทศและชาติ ราษฎรจะสุขสบายร่มเย็นก็เพราะท่าน เมื่อมีพระเจ้าแผ่นดินที่ดี เราก็ควรที่จะรู้สึกพระเดชพระคุณ ตั้งความระลึกถึงพระเดชพระคุณไว้บนหัวเราเสมอ และตั้งใจถวายความซื่อสัตย์ซื่ออกตัญญูสวามิภักดิ์ต่อท่านอยู่ตลอดชีวิต”³³

เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 เนื้อหาของแบบเรียนในการยกย่องพระราชกรณียกิจ และพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ หรือผู้นำทางการเมืองในระบอบเดิมได้ถูกลดความสำคัญลงเหลือเพียง “กษัตริย์ภายใต้ระบอบรัฐธรรมนูญ” ผู้ทรงเป็นเสมือนตัวแทนแห่งความศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นเพียงนามธรรมมากกว่าจะกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์และบทบาทของพระองค์ที่มีต่อการเมือง การพัฒนาประเทศ หรือพระราชปราชญ์ของพระบาทสมเด็จพระ

³²วิทย์ วิศทเวทย์, ปรัชญาการศึกษาไทย 2411 – 2475 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544). หน้า 3.

³³เจ้าพระยาพระเสด็จ สุเรนทรราชบิด, พลเมืองดี ตอนต้น (พระนคร: โรงพิมพ์อักษรนิติ, 2471), หน้า 66.

พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญแก่ประชาชนชาวสยามก่อนที่จะเกิดการยึดอำนาจเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี 2475 ดังจะเห็นได้จากข้อความต่อไปนี้ในแบบเรียน

“นักเรียนอย่าด่วนเข้าใจว่า ผู้ปกครองประเทศจะเป็นประธานาธิบดีก็ดี หรือจะเป็นกษัตริย์ก็ดี มีอำนาจสิทธิ์ขาดทำอะไรได้ตามใจไปทุกอย่าง ผู้ปกครองประเทศที่ทำอะไรได้ตามใจชอบทุกประการ เช่น จะสั่งประหารชีวิตใคร จะยกย่องใคร จะกะเกณฑ์ราษฎรให้ทำอะไร ก็ทำได้เด็ดขาดนั้น มีแต่สมัยโบราณ แต่ในสมัยปัจจุบัน หรือเวลานี้ ทุกคนไม่ว่าจะเป็นประมุขของประเทศ หรือเป็นแต่พลเมืองจำเป็นต้องอยู่ใต้อำนาจของกฎหมาย คือ หมายความว่า ต้องประพฤติ หรือปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญ หรือกฎหมายที่ได้เห็นชอบพร้อมกันตั้งขึ้นไว้ การทำตามใจชอบที่ผิดกฎหมายบังคับไว้เช่นนั้นไม่ได้ ประเทศสยามที่รักของเราเป็นประเทศชนิดที่ใช้ในการปกครองเป็นประเทศที่ได้เรียกกันว่า ศิวิไลซ์ หรือเจริญแล้วเหมือนกัน”³⁴

เนื้อความข้างต้น ดูจะสอดคล้องกับการวิเคราะห์ว่าทหกรรมของนิธิ เอียวศรีวงศ์ ซึ่งได้กล่าวไว้ในตอนต้นในเรื่องการบิดเบือนอยู่ไม่น้อย เพราะการบิดเบือนนั้น นอกจากจะเกิดจากการกล่าวถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้ผิดไปจากความเป็นจริงแล้ว ยังหมายถึงการบิดเบือน โดยการละเว้นไว้ไม่กล่าวถึงเสียด้วยอีกทางหนึ่ง ดังนั้น การที่เนื้อหาของแบบเรียนจงใจที่จะ *ละเว้น* ไม่กล่าวถึงพระราชปรารภของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญการปกครองแก่ราษฎรชาวไทย รวมทั้งกดทับไม่ให้ประชาชนรับรู้ถึงคุณงามความดีที่องค์พระมหากษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ได้สร้างไว้อย่างมากมาย เช่น การรักษาเอกราชของชาติไว้ และกล่าวถึงแต่เฉพาะผลเสียจากการระบอบปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ทั้งๆ ที่ในช่วงวิกฤติการณ์ซึ่งเป็นตอนสุดท้ายก่อนที่ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์จะปิดฉากลงนั้นมีหลักฐานบ่งชี้ว่า พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแลเห็นว่า จำเป็นต้องสร้างกลไกทางการเมืองแบบใหม่ อันได้แก่ รัฐธรรมนูญ สภา และนายกรัฐมนตรีขึ้นมา ตามกระแสเรียกร้องของกลุ่มข้าราชการระดับกลางและคนชั้นกลางในเมืองหลวง³⁵ รวมทั้งการตั้งอภิรัฐสภาขึ้นเป็นที่ปรึกษา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อรักษาความเป็นธรรม (ทศพิศราชธรรม – ผู้เขียน) ในการปกครอง ด้วยมีผู้คานอำนาจในการบริหาร มิให้เกิดความผิดพลาดโดยง่าย* จึงอาจถือได้ว่าเป็นการบิดเบือนเนื้อหาของประวัติศาสตร์ได้ในอีกแง่มุมหนึ่งด้วย

³⁴พระยาพนิชยศาสตร์วิธาน, *รัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม*, หน้า 7.

³⁵นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, *ความคิด ความรู้และอำนาจการเมืองในการปฏิวัติสยาม 2475*, หน้า 212.

* มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่พบในภายหลัง แสดงให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ทรงเตรียมการพระราชทานอำนาจอธิปไตยแก่ปวงชนชาวไทย ด้วยการจัดตั้งอภิรัฐมนตรีสภาขึ้นเป็นที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน ตามพระราชบัญญัติองคมนตรี พ.ศ. 2470 รวมทั้ง มีการจัดระเบียบวิธีการประชุมคล้ายกับ

อย่างไรก็ตาม อาจจะพิจารณาในอีกด้านหนึ่งได้เช่นกันว่า เอกสารที่แสดงให้เห็นถึงพระราชปณิธานของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญแก่ราษฎรชาวสยาม เช่น ร่างรัฐธรรมนูญ 2 ฉบับที่ร่างโดยพระยาภักดีนิเวศ ใน พ.ศ. 2469 และร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2474 ที่ร่างโดยนาย Reymond B. Stevens และพระยาศรีวิสารวาจา นั้นอาจจะยังไม่เป็นที่รับรู้กันโดยทั่วไป ในช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ซึ่งอาจจะสังเกตได้เช่นกันว่า การละเลยที่จะอธิบายถึงประเด็นต่างๆ เหล่านี้ในแบบเรียน อาจจะเกิดขึ้นจาก “ความไม่รู้” ตามหลักการวิเคราะห์วาทกรรมของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ก็เป็นไปได้

ทั้งนี้ ปัจจุบันมีหลักฐานบ่งชี้จำนวนมากที่สะท้อนให้เห็นถึงแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวที่จะพัฒนาการเมืองจากเบื้องล่างสู่เบื้องบน อันหมายถึง การให้รากฐานทางการศึกษาแก่ประชาชนเสียก่อนที่จะเปลี่ยนแปลงระบอบการเมืองโดยมีวัตถุประสงค์ที่จะส่งเสริมให้ประชาชนชาวไทยสามารถปกครองตนเองได้ในท้ายที่สุด ดังจะเห็นได้จากร่างพระราชบัญญัติเทศบาลที่ร่างขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ไปติดอยู่ที่กรมร่างกฎหมาย ตั้งแต่วันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2473 จนกระทั่งเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ข้อสังเกตประการหนึ่งในประเด็นการบิดเบือนนี้ ก็คือ ความเป็นไปได้ที่คณะราษฎรจะรู้ล่วงหน้าอยู่ก่อนแล้วถึงร่างพระราชบัญญัติเทศบาลซึ่งมีแนวโน้มในการปูพื้นฐานไปสู่ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย เพราะนายปรีดี พนมยงค์ หนึ่งในสมาชิกคณะราษฎร ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับพระราชบัญญัติเทศบาลนี้ เนื่องจากในขณะนั้น นายปรีดี พนมยงค์ดำรงตำแหน่งเป็นเลขานุการกรมร่างกฎหมาย จึงจำเป็นต้องทราบถึงแนวพระราชดำริทางการเมืองดังกล่าวอย่างแจ่มชัด อย่างไรก็ตาม สนิธิ เตชานันท์ ได้ให้ข้อคิดเห็นในประเด็นนี้ว่า เป็นไปได้เช่นกันที่ร่างพระราชบัญญัติเทศบาลนี้จะ เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้คณะราษฎรเร่งที่จะทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เพราะคณะราษฎรทราบดีว่า พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว กำลังจะทรงประกาศใช้พระราชบัญญัติเทศบาล แต่ในอีกมุมหนึ่ง หากคณะราษฎรไม่ทราบถึงร่างพระราชบัญญัติเทศบาลนี้ ก็เป็นไปได้อีกเช่นกันว่า นายปรีดี พนมยงค์อาจจะปิดบังสมาชิกคณะราษฎรคนอื่นๆ ไม่ให้ทราบถึงร่างพระราชบัญญัติเทศบาลนี้ เนื่องจากไม่ต้องการให้มีการล้มเลิกแผนการเปลี่ยนแปลงการปกครองซึ่งได้วางแผนกัน

รัฐสภา โดยมีสภาเสนาบดีทำหน้าที่คล้ายกับคณะรัฐมนตรี พร้อมๆ กับการปรับปรุงสภาที่ปรึกษาแผ่นดินให้มีสมาชิกเพิ่มขึ้นถึง 227 คนเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารประเทศ อีกทั้งมีการเตรียมการให้มีรูปแบบการปกครองส่วนท้องถิ่นแบบ *เทศบาล* ขึ้นเพื่อสอนให้ประชาชนรู้จักการออกเสียงเลือกตั้งอีกด้วย (ประมวล รุจนเสรี, *พระราชอำนาจ* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ซีเอ็ดบุ๊ค, 2548), หน้า 33-37.)

มานาน³⁶ ซึ่งประเด็นต่างๆ เหล่านี้ *ไม่ได้* มีการกล่าวถึงในแบบเรียนอยู่เลย ทั้งๆ ที่พระราชบัญญัติเทศบาลนั้นเป็นเสมือนรากแก้วของการปกครอง อันจะช่วยส่งเสริมให้ประชาชนเข้าใจถึงการปกครองตนเองได้อย่างแท้จริง อย่างไรก็ตาม เนื้อหาของแบบเรียนส่วนใหญ่ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 กลับอธิบายให้เห็นแต่เฉพาะแนวคิดหลักๆ บางประการ เช่น แนวคิด เรื่อง รัฐธรรมนูญ การปกครองแบบประชาธิปไตย หรือไม่กี่ประเด็นในเรื่องเอกราช และ อำนาจอธิปไตยของชนชาติไทยแต่เพียงเท่านั้น

ทั้งนี้ นับเนื่องมาตั้งแต่สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แบบเรียนเชิงประวัติศาสตร์ของไทย ส่วนใหญ่ล้วนมีสาระผูกพันอยู่กับเรื่องราวของการรักษา “เอกราช และอำนาจอธิปไตยของชนชาติไทย” มาจนตลอดทุกยุคทุกสมัย ซึ่งอาจจะเป็นด้วยอิทธิพลของ “สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ” บิดาแห่งประวัติศาสตร์ไทยที่ทรงเน้นการศึกษาโดยอิง “สถาบันพระมหากษัตริย์” เป็นศูนย์กลางของการรักษาเอกราชทางการเมือง และการทำสงครามเพื่อปกป้องอำนาจอธิปไตยของชนชาติไทย หรือไม่ก็อาจจะเป็นเพราะการบันทึกเรื่องราวหรือเหตุการณ์ต่างๆ ในอดีต ทั้งในสมัยสุโขทัย สมัยกรุงศรีอยุธยา รวมทั้งสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นั้น ได้รับการถ่ายทอดและเก็บรักษาไว้แต่เฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับพระราชกรณียกิจขององค์พระมหากษัตริย์ ซึ่งส่วนใหญ่ล้วนแสดงให้เห็นถึงความกล้าหาญ ความเสียสละ ความเมตตา และพระปรีชาสามารถของพระมหากษัตริย์ไทย ในการรักษาความเป็นอันหนึ่งอันเดียวของชนชาติไทย และการรักษาแผ่นดินไทยส่วนใหญ่ไว้ไม่ให้มีใครรุกรานหรือทำสงครามแย่งชิงไปได้ ทั้งนี้เพื่อเชิดชูให้ประชาชนโดยทั่วไปสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ และพร้อมใจกันถวายความจงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์ อีกทั้งมีแนวทางในการดำเนินวิถีชีวิตตามแบบอย่างที่ดี โดยมีพื้นฐานของการเป็น “พลเมืองดี” ผู้มีส่วนร่วมในการรักษาความมั่นคงของชาติและเอกราชของแผ่นดินไทยเป็นวัตถุประสงค์หลักของการศึกษา ดังเช่นที่ปรากฏในแบบเรียน “พลเมืองดี” ของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ใจความตอนหนึ่งว่า

“ด้วยเหตุที่ตัวเราซึ่งเป็นพลเมืองจะอยู่สุขอยู่ดีและมีอำนาจโดยชอบในตัวเอง เพราะอำนาจแผ่นดิน (พระมหากษัตริย์ไทย – *ผู้เขียน*) ช่วยป้องกันฉะนั้น ฝ่ายเราทั้งหลายนับว่าเป็นหนึ่งอยู่ และต้องมีหน้าที่ที่ทดแทนบุญคุณแก่แผ่นดินนั้น ก็มีข้อใหญ่อยู่ 4 ประการ คือ

(ก) เรามีหน้าที่ที่จะประพฤติความดีให้แก่บ้านเมือง

³⁶ สนธิ เตชานันท์, แผนพัฒนาการเมืองไปสู่การปกครองระบอบ ‘ประชาธิปไตย’ ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: โครงการผลิตเอกสารทางวิชาการ ภาควิชา รัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2528), หน้า ๓.

- (ข) เรามีหน้าที่ที่จะต้องช่วยกำลังบ้านเมือง คือ เสียภาษีอากร นับตั้งแต่เงินรัฐประการ เป็นต้นไป
- (ค) เรามีหน้าที่ที่จะช่วยรักษาบ้านเมืองให้สงบราบคาบ คือ รับหน้าที่เป็นผู้ใหญ่บ้าน หรือ สมัครอาสาเป็นตำรวจภูธร ตำรวจนครบาล...และต้องเข้าฝึกหัดการทหาร ไว้สำหรับ ต่อสู้ข้าศึกศัตรูภายนอกที่จะมาทำอันตรายอย่าบ้านเมืองของเรา ถ้าท่าน (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว – ผู้เขียน) ต้องการ และเราไม่ช่วย เรามีความผิด
- (ง) เรามีหน้าที่ที่จะช่วยรักษาความยุติธรรม และปกครองบ้านเมือง และนับถือเชื่อฟังผู้มี หน้าที่ทำการของรัฐบาล”³⁷ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองขึ้นในปี พ.ศ. 2475 เนื้อหาแบบเรียนไทย ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับ “การรักษาเอกราชและอำนาจอธิปไตยของชนชาติไทย” ก็เปลี่ยนแปลง ไป ทั้งนี้ จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า บทบาทสำคัญในการรักษาเอกราชและปกป้องอำนาจอธิปไตย ของประเทศนั้น หาได้ผูกขาดอยู่กับสถาบันพระมหากษัตริย์อีกต่อไปไม่ เพราะในขณะที่แบบเรียน ซึ่งตีพิมพ์ช่วงก่อนปี พ.ศ. 2475 ได้กล่าวถึง “ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์” ในฐานะระบอบที่นำ ความมั่นคงและความปลอดภัยมาสู่ประชาชนในรัฐ แบบเรียนที่ตีพิมพ์ช่วงหลังจากปี พ.ศ. 2475 กลับมีการอ้างสิทธิ์ว่าการรักษาเอกราช และอำนาจอธิปไตยของชาติเป็นหน้าที่หลักของรัฐบาลซึ่งเป็นตัวแทนจากภาคประชาชน หาใช่สถาบันพระมหากษัตริย์ดังเดิมเช่นในอดีต

ในปี พ.ศ. 2475 คณะราษฎรได้ประกาศหลักทั้ง 6 ประการขึ้นเพื่อเป็นแนวทางในการสาน ต่อภาระหน้าที่ และกิจการต่างๆ ของรัฐ ซึ่งใจความสำคัญของหลักการทั้ง 6 ประการนี้ล้วนแสดงให้เห็นถึงความพยายามในการเข้าแทนที่พระราชภารกิจขององค์พระมหากษัตริย์ในอดีตอย่างเห็น ได้ชัด และประเด็นหนึ่งในนั้น ก็คือ การรักษาเอกราช และความมั่นคงปลอดภัยของประเทศ อันถือ ได้ว่า เป็นหน้าที่หลักของรัฐ ทั้งในอดีต จนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้อย่างไม่อาจที่จะปฏิเสธได้ ทั้งนี้ จะ เห็นได้ว่า เนื้อหาของแบบเรียนไทยส่วนใหญ่ในช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ใน ระหว่างปี พ.ศ. 2475 ถึงราวๆ ปี พ.ศ. 2481 ซึ่งเป็นช่วงที่คณะราษฎรได้มีบทบาทสำคัญต่อการ เมืองไทยในฐานะผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ล้วนมีวัตถุประสงค์หลักให้ผู้ศึกษาได้เข้าใจถึง หลักทั้ง 6 ประการของคณะราษฎร ดังเช่นที่ปรากฏในแบบเรียน เรื่อง “ธรรมเนียมการปกครอง แผ่นดินสยาม”³⁸ ใจความว่า

³⁷ เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี, พลเมืองดี, หน้า 12.

³⁸ พระยาพนิชยศาสตร์วิธาน และพระยาประสารอักษรพรหม, ธรรมเนียมการปกครองแผ่นดินสยาม, พิมพ์ครั้งที่ 2 (พระนคร: โรงพิมพ์ศรีหงส์, 2475), หน้า 2.

“ในขั้นตอนนี้ ถ้านักเรียนจะท่องให้ขึ้นใจว่า ถ้าประสงค์จะให้หมู่คณะ หรือชาติของเราเจริญ จำต้องพยายามเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ช่วย

1. รักษาความเป็นเอกราชของประเทศให้มั่นคง
2. รักษาความปลอดภัยของประเทศ
3. บำรุงความสุขในทางเศรษฐกิจ ไม่ให้เกิดอดอยากกัน
4. ให้มีสิทธิเสมอภาคกัน
5. ให้มีอิสรภาพ – เสรีภาพ ซึ่งไม่ขัดต่อหลัก 4 ประการที่กล่าวแล้ว และ
6. ให้ได้รับการศึกษากันอย่างเต็มที่”³⁹

นอกจากนี้ ในหนังสือเรื่อง “คู่มือพลเมือง” ยังได้กล่าวถึง การมีกองทัพ ทั้งทหารและตำรวจไว้เพื่อรักษาเอกราชและอำนาจอธิปไตยของชาติ ตามการปกครองแบบใหม่ หรือแบบประชาธิปไตยนี้อีกด้วย ดังเช่น

“การมีกำลังทหารไว้นั้น นอกจากจะมีประโยชน์สำหรับป้องกันความเป็นเอกราชของประเทศในเวลาเกิดสงครามแล้ว ยังมีประโยชน์ในเวลาอื่นอีกด้วย เช่น เกิดการจลาจลขึ้นภายในประเทศ ซึ่งกำลังตำรวจเท่านั้นไม่สามารถที่จะป้องกันและรักษาความสงบเรียบร้อยได้ รัฐบาลก็อาจใช้กำลังทหารเข้าปราบปรามได้”⁴⁰ เป็นต้น

การกล่าวถึง “สถาบันทหาร” ในแบบเรียนดังเช่นที่กล่าวข้างต้นนี้ นอกจากจะแสดงให้เห็นถึงความพร้อมของรัฐบาลในการรักษาความมั่นคงของชาติ เอกราช และอำนาจอธิปไตยของไทยแล้ว ยังสะท้อนให้ประชาชนตระหนักถึงอำนาจของรัฐบาลด้านการควบคุมสถานการณ์ต่างๆ ภายในประเทศไปด้วยพร้อมๆ กัน ถือได้ว่าเป็นการ “ชู” ให้ประชาชนไม่กล้าที่จะร่วมก่อการชุมนุมหรือสร้างความไม่สงบซึ่งจะเป็นปัญหาแก่รัฐบาล โดยเฉพาะอย่างยิ่ง รัฐบาลภายใต้การนำของพระยาพระหลพลพยุหเสนาซึ่งมีพื้นฐานมาจากฝ่ายทหาร และเป็นตัวแทนของผู้ใช้อำนาจอธิปไตยแห่งรัฐอีกนัยยะหนึ่งด้วย การกล่อมเกลாதงความคิดเช่นนี้จึงมีลักษณะเอื้อประโยชน์ให้รัฐบาลสามารถบริหารกิจการของประเทศได้ง่ายขึ้น ด้วยแนวคิดที่ว่า ประชาชนต้องอยู่ในกฎระเบียบ เชื่อฟัง และ

³⁹ สหสัส กาญจนพิงคะ, หน้าที่พลเมือง สำหรับชั้นมัธยมปีที่ 4 (พระนคร: โรงพิมพ์อักษรนิติ, 2481), หน้า 16.

⁴⁰ สำนักงาน โฆษณาการ, คู่มือพลเมือง, พิมพ์ครั้งที่ 2 (พระนคร: โรงพิมพ์อักษรนิติ, 2479), หน้า 115.

ให้ความร่วมมือต่อนโยบายในด้านต่างๆ ของรัฐบาล เช่นเดียวกับแบบเรียนในยุคต่อๆ มาซึ่งเน้นให้ประชาชนเป็น “พลเมืองดี” ภายใต้แนวนโยบายแห่งรัฐ

อย่างไรก็ตาม คณะรัฐบาลชุดใหม่ หรือคณะราษฎร ไม่ได้เพียงแต่ลอบทบาทความสำคัญของพระมหากษัตริย์เท่านั้น สิ่งที่จะทำให้เกิดการยอมรับ และมีการสานต่อเจตนารมณ์ของคณะรัฐบาลชุดใหม่ และระบอบรัฐธรรมนูญได้อย่างราบรื่น ก็คือ การให้ความสำคัญความชอบแก่ตัวแสดงหลักทางการเมือง (Political actors) ในระบอบใหม่อีกทางหนึ่งด้วย นั่นก็หมายความว่า รัฐบาลชุดนี้มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะถ่ายทอดให้ประชาชนให้เห็นความดีงามของตนเอง และเห็นถึงความเสียสละของคณะผู้ทำการปฏิวัติ เพื่อเป็นการลดกระแสการต่อต้านของประชาชนที่เคยยึดถือ และเชื่อมั่นต่อผู้นำในระบอบการปกครองแบบเดิม หรือระบอบพระมหากษัตริย์มิให้เกิดความเสียหายต่อระบอบการปกครองแบบใหม่ที่เพิ่งเปลี่ยนแปลงในช่วงระยะแรกๆ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนตัวอย่างหนึ่งจากการวิเคราะห์ตามหลักการของ Mikko Lentonen ก็คือ การแต่งบทเพลงเพื่อเป็นการเชิญชวนเกียรติให้แก่คณะราษฎร เป็นต้นว่า

“คณะราษฎรฉลาดเริ่มเฉลิมโลก อุดมโชคโลกเกริกเบิกไทยผาย

สำเร็จกิจสำเร็จรุ่งผดุงกาย สมชื่อชายชาติเสือมีเชื้อเชิง

ปลดแอกทัพอาตม์เพื่อชาติแท้ เสรีแผ่พันทุกข์สุขเกลิง

อำนาจธรรมนำไทยใจละเกิง อริเจริงรูปปลดแอกเพื่อชาติเอย”⁴¹

นอกจากนี้ ยังปรากฏในแบบเรียนอีกด้วยว่า “คณะราษฎร” นั้นควรได้รับการเชิดชูในฐานะผู้เสียสละ และมีบุญคุณแก่ชาวไทย ควรค่าแก่การกตัญญูสวามิภักดิ์ เช่นเดียวกับการกตัญญูรู้คุณต่อผู้ปกครองในระบอบการเมืองแบบเก่า ดังเช่น

“รัฐธรรมนูญได้มาด้วยยากยิ่ง คณะผู้ก่อการต้องเข้ายึดอำนาจการปกครองจากรัฐบาลเก่า และกราบบังคมทูลขอพระราชทานรัฐธรรมนูญ การกระทำเช่นนี้เป็นการเสี่ยงภัยอย่างยิ่ง ต้องยอมเสียสละทุกสิ่งทุกอย่าง นับตั้งแต่ทรัพย์สินสมบัติ บุตรภรรยา ตลอดถึงชีวิต และเลือดเนื้อของตนเอง ถ้าหากพลาดพลั้งลง อย่าหวังเลยว่าจะรอดชีวิตอยู่ได้”⁴² และ

⁴¹ พระยาพิชัยศาสตราธิราช, ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม, ทั่วยเล่ม .

⁴² ขุนวิชาเสรัฐ, หน้าที่พลเมือง สำหรับมัธยมปีที่ 3 ตามหลักสูตรใหม่ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เลปาจารย์, 2481), หน้า 49-50.

“รัฐธรรมนูญสยามกำเนิดจากบุคคลคณะหนึ่งมีข้าราชการ ทหาร พลเรือน และราษฎรร่วมใจกันขอพระราชทานพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานให้ เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2475 เป็นการชั่วคราว และได้โปรดเกล้าฯ พระราชทานฉบับถาวร เมื่อวันที่ 10 ธันวาคมศกเดียวกัน เรียกว่า รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยามซึ่งได้ยึดเป็นหลักจัดการปกครองบ้านเมืองต่อมาจนทุกวันนี้...ฟังดูเผินๆ ดูเหมือนว่า เราได้รัฐธรรมนูญมาอย่างง่ายดาย แต่ความจริงนั้น คณะผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นผู้ยอมสละเลือดเนื้อ และชีวิต ได้ร่วมใจกันเป็นเอกฉันท์ในอันที่จะให้มีรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยามขึ้น และในที่สุดก็ได้สมประสงค์ นับว่าท่านเหล่านี้มีบุญคุณแก่ประชาชนชาวสยามมาก ควรระลึกบุญคุณข้อนี้ไว้เสมอๆ”⁴³

อย่างไรก็ดี ในระยะหลังๆ เมื่อกระแสการเปลี่ยนแปลงการเมืองการปกครองของสยามหลังปี พ.ศ. 2475 ได้คลาไคลลงในราวๆ ปี พ.ศ. 2484 หรือภายหลังจากที่รัชกาลที่ 7 เสด็จสวรรคตแล้ว และจอมพล ป. พิบูลสงครามได้เข้ามามีบทบาททางการเมืองอย่างเต็มที่ เนื้อหาของแบบเรียนก็เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงในหลายประเด็น ประเด็นหนึ่งที่มีความสำคัญ และเป็นการลดบทบาทของคณะราษฎรลงบ้าง นั่นก็คือ การที่เนื้อหาของแบบเรียนได้ยกย่องให้พระมหากษัตริย์เป็นส่วนหนึ่งของความสำเร็จในการปฏิวัติในครั้งนั้นไปพร้อมๆ กับการเรียกร้องทางการเมืองของคณะราษฎร คำกล่าวเช่นที่ว่า “คณะราษฎรเป็นผู้ยึดอำนาจจากรัฐบาลพระมหากษัตริย์แต่เพียงฝ่ายเดียว” ก็ได้เปลี่ยนแปลงไปเป็น

“เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 จึงมีบุคคลคณะหนึ่งเรียกว่า คณะราษฎรเข้ายึดอำนาจการปกครองแผ่นดิน ขอพระราชทานรัฐธรรมนูญ และทูลอัญเชิญ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ให้ทรงเป็นกษัตริย์ตามรัฐธรรมนูญ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ก็ทรงยินยอมโดยดี และเมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 ก็ได้พระราชทานรัฐธรรมนูญให้แก่ประชาชนชาวไทย”⁴⁴ เป็นต้น

นอกจากนั้น เนื้อหาของระบอบประชาธิปไตยในแบบเรียนเกือบทั้งหมดยังมีลักษณะเป็น “หลักการของการกำเนิดรัฐ และระบอบประชาธิปไตย” ซึ่งดูเหมือนว่า จะได้รับอิทธิพลมาจากนักคิดชาวตะวันตก ดังเช่น ฮอบบส์ (Hobbes) ล็อก (Locke) และรูสโซด้วยกันแทบทั้งสิ้น เรียกได้ว่า เมื่อมีการเอ่ยถึงระบอบประชาธิปไตยในแบบเรียนย่อมมีคำอธิบายในเชิงแนวคิดแบบตะวันตกนี้เป็นของประกอบคู่กันไปเสมอ อาทิ

⁴³ โสภกา ปาลบุตร, หนังสืออ่านประกอบการปกครอง สำหรับชั้นมัธยมปีที่ 1-3 (พระนคร: โรงพิมพ์ศรีหงส์, 2479), หน้า 32.

⁴⁴ กรมวิชาการ กระทรวงธรรมการ, แบบเรียนหน้าที่พลเมือง และศีลธรรม เรื่อง หน้าที่พลเมือง สำหรับมัธยม 2 (พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2484), หน้า 32.

“สมัยเดิมมนุษย์ก็รวมอยู่เป็นพวกๆ คล้ายกับฝูงสัตว์ ต่อมาการรวมเป็นพวกเป็นหมู่นั้นก็มีความหมายอันแน่นอนขึ้น โดยคิดเห็นว่า การอยู่เป็นหมู่นี้มีประโยชน์ในทางป้องกันอันตราย...และการอยู่เป็นหมู่นี้จำเป็นจะต้องมีหัวหน้าควบคุม เพื่อความเรียบร้อยของหมู่นี้”⁴⁵ และ

“มนุษย์ในยุคคึกคักบรรพต่างก็แยกกันอยู่เป็นครอบครัวเล็กๆ ครั้นมาภายหลังเหตุการณ์หลายอย่างบังคับให้ค่อยๆ เข้ารวมกัน เพราะการยังชีพบังคับ...เมื่อนานเข้าครอบครัวต่างๆ เหล่านี้ก็เพิ่มความสัมพันธ์สนิทสนมกันขึ้น โดยที่ติดต่อกันอาศัยกันอยู่เสมอ จึงเกิดความจำเป็นที่จะต้องแบ่งแยกงานกัน ทูๆ คนจะไปทำการงานอย่างเดียวกันไม่ได้ จึงต่างก็หันไปทำการงานตามที่ตนถนัด แต่ก็คงเป็นประโยชน์แก่หมู่นี้”⁴⁶

ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะแนวคิดทางการเมืองต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับระบอบรัฐธรรมนูญนิยม และระบอบประชาธิปไตยส่วนใหญ่แล้วแต่มีพื้นฐานเชิงอุดมการณ์ และแนวความคิดมาจากประเทศตะวันตกแทบทั้งสิ้น อีกทั้งชนชั้นผู้ปกครองของไทย ณ ขณะนั้น ไม่ว่าจะเป็นคณะผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง รวมทั้งนักวิชาการแขนงต่างๆ ก็มักจะได้รับการศึกษามาจากต่างประเทศ ทั้งในประเทศสหรัฐอเมริกา ประเทศอังกฤษ และประเทศฝรั่งเศส จึงย่อมได้รับอิทธิพลทางความคิดมาปรับใช้ให้ปรากฏเห็นในแบบเรียนเช่นเดียวกัน

นอกจากนี้ เนื้อหาของแบบเรียนไทยที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในปี 2475 ส่วนใหญ่ก็มีแนวโน้มที่จะอธิบายประชาธิปไตยของไทยในเชิงระบอบรัฐธรรมนูญนิยม และการปกครองแบบนิติรัฐ (The Rule of Law) หรือการปกครองตามกฎหมายที่กำหนดไว้ในกฎหมาย นับตั้งแต่ก่อนการเปลี่ยนแปลงระบอบประชาธิปไตยในปี พ.ศ. 2475 ประเด็นเรื่อง “รัฐธรรมนูญ” ถือได้ว่าเป็นสิ่งซึ่งมีผู้ให้ความสนใจอยู่ไม่น้อย ทั้งในด้านของผู้นำประเทศ อันหมายถึงพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ซึ่งทรงมีพระราชดำริให้มีการจัดทำธรรมนูญขึ้น นับตั้งแต่ พ.ศ. 2469 และคณะราษฎรผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองซึ่งเริ่มต้นรวมตัวกันคิดจะเรียกชื่อระบอบรัฐธรรมนูญขึ้นราวๆ เดือนสิงหาคม พ.ศ. 2467 รวมทั้ง บรรดานักหนังสือพิมพ์ อาทิ หนังสือพิมพ์ไทใหม่ และสยามรีวิว⁴⁷ ซึ่งเรียกร้องให้รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเปลี่ยนแปลงระบอบการเมืองให้สอดคล้องกับระบอบประชาธิปไตย และกล่าวถึง “รัฐธรรมนูญ” ไว้ ดังเช่น

⁴⁵ โสกา ปาลบุตร, หนังสืออ่านประกอบการปกครอง สำหรับชั้นมัธยมปีที่ 1-3, หน้า 2.

⁴⁶ สำนักโฆษณาการ, คู่มือพลเมือง, หน้า 1-3.

⁴⁷ พรภิรมณ์ เอี่ยมธรรม, บทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ ตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ถึงสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2520), หน้า 28.

“...เวลานี้ พลเมืองที่มีภูมิความรู้และความสามารถเสมอท่านองคมนตรี (สภาที่ปรึกษาพระมหากษัตริย์) ก็มีอยู่เป็นจำนวนมาก ถึงแม้จะยังไม่ตั้งรัฐสภา ก็น่าจะทำได้โดยโฆฆณาร่างกฎหมายให้ประชาชนได้ติชมเสียก่อน แล้วจึงพิจารณาแก้ไขออกใช้เป็นกฎหมาย...”⁴⁸ หรือ

บทความในปี พ.ศ. 2470 เรื่อง *ราษฎรตื่นแล้ว* อันมีเนื้อหาซึ่งเรียกร้องอย่างตรงไปตรงมาที่จะให้รัฐบาลตั้งรัฐสภา และให้ผู้แทนราษฎรได้เข้าไปมีส่วนบริหารประเทศ โดยยกสถาบันหนังสือพิมพ์ขึ้นอ้างว่า การที่หนังสือพิมพ์หลายฉบับลงความเห็นในเรื่องที่ต้องการให้มีรัฐสภาเหมือนกันหมดนั้น แสดงให้เห็นว่าเป็นความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริง นอกจากนี้ผู้เขียนยังได้ชี้ให้เห็นถึงผลร้ายที่อาจจะเกิดขึ้นกับรัฐบาล หากไม่มีการจัดตั้งรัฐสภาตามความต้องการของปวงชน กล่าวคือ ราษฎรอาจกระทำการเรียกร้องเพื่อให้ได้มาซึ่งรัฐสภาอย่างรุนแรงจนถึงกับมีการลอบปลงพระชนม์ประมุขของประเทศ อย่างเช่น เหตุการณ์ในประเทศรัสเซีย ที่เรียกกันว่า “เลือดกับเหล็ก” หรือ “Blood and Steel”⁴⁹ อีกด้วย เหตุการณ์ต่างๆ เหล่านี้ล้วนสะท้อนภาพความสนใจของมวลชนและผู้นำประเทศช่วงยุคก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ในประเด็นเรื่อง “รัฐธรรมนูญ” ได้เป็นอย่างดี เช่นเดียวกับ “เนื้อหาของแบบเรียน” ที่ผลิตตามมาในช่วง พ.ศ. 2475 ถึงราวๆ พ.ศ. 2516 ซึ่งต่างก็มีนัยยะ หรือประเด็นที่เกี่ยวข้องกับรัฐธรรมนูญและระบอบรัฐธรรมนูญ นิยมตามการ “ผลิตซ้ำซึ่งวาทกรรมทางการเมือง” นี้อย่างเห็นได้ชัด

อย่างไรก็ตาม แม้ว่า “แก่นกลาง” ของเนื้อหาในแบบเรียนจะมีลักษณะไปในทางเดียวกัน แต่หากหากเปรียบเทียบเนื้อหาของแบบเรียนที่ปรากฏในช่วงปี พ.ศ. 2475 ถึงราวๆ ปี พ.ศ. 2516 ซึ่งเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 และการให้ความหมายของระบอบประชาธิปไตย ในรายละเอียดแล้ว จะพบว่า เนื้อหาของแบบเรียนที่มีความคล้ายคลึง และมีการกล่าวถึง “รัฐธรรมนูญ” เหมือนๆ กันในทุกยุคทุกสมัยนั้น ต่างก็มีรายละเอียดที่แตกต่างกันไป ทั้งในด้านบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และการเปลี่ยนแปลงผู้นำประเทศในอีกทางหนึ่งด้วย ทั้งนี้แบบเรียนที่ถูกตีพิมพ์ขึ้นมาระหว่าง พ.ศ. 2475 ถึงราวๆ ปี พ.ศ. 2481 มักจะมีแนวโน้มที่จะให้ความสำคัญต่อรัฐธรรมนูญ และมีลักษณะเชิดชูรัฐธรรมนูญไว้เป็นสัญลักษณ์ของการปกครองในระบอบการปกครองแบบใหม่ซึ่งเป็นการให้ความหมายแก่รัฐธรรมนูญว่า เป็นสิ่งที่อยู่ตรงกันข้ามกับระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มีลักษณะเป็นสิ่งสูงค่า มีคุณประโยชน์ ควรแก่การปกป้องรักษา ยึดถือปฏิบัติ และใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตเหนือสิ่งใด ดังจะเห็นได้ชัดจากข้อความในแบบเรียนที่ปลูกฝังให้เยาวชนในช่วงเวลานั้นต้องท่องจำ และถือเป็นหลักการสำคัญ ดังต่อไปนี้ เช่น

⁴⁸ สนิท เจริญรัฐ, *ไอ้...ว่าอาณาประชาราษฎร์* (พระนคร: สำนักพิมพ์แพรวพิทยา, 2507), หน้า 85.

⁴⁹ พรภิรมณ์ เอี่ยมธรรม, *บทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ ตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ถึงสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2*, หน้า 28.

“รัฐธรรมนูญได้รวมคนทั้งชาติเข้าไว้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน รัฐธรรมนูญได้ทำลายเครื่องกีดขวางที่แบ่งบุคคลชาติเดียวกันออกเป็นชั้นๆ เสียสิ้น รัฐธรรมนูญไม่ต้องการให้มีไพร่ มีข้า มีทาส แต่ต้องการให้ทุกๆ คนเป็นพลเมือง รัฐธรรมนูญให้สิทธิแก่พลเมืองตามคุณธรรม และคุณวุฒิ ให้เสรีภาพ และความเสมอภาคแก่พลเมืองโดยทั่วหน้ากัน รัฐธรรมนูญเปิดโอกาสให้พลเมืองได้มีส่วนร่วมในการปกครองตามความรู้ความสามารถของเขา ทุกวันนี้ รัฐธรรมนูญได้ทำให้พลเมืองรู้สึกว่าเป็นประเทศเป็นของเขาทั้งหลายทุกคน มิใช่เป็นของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง หรือคณะใดคณะหนึ่ง โดยเฉพาะ สยามภายใต้รัฐธรรมนูญจึงรวมกันสนิทแน่นแฟ้นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันยิ่งกว่าในสมัยใดๆ ทั้งหมด”⁵⁰ หรือ

“รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม นิติธรรมใหม่นี้เป็นมิ่งขวัญของชาวสยามทั่วไป เป็นวิญญูณของชาติ เป็นพานทองเทอดศาสนาและให้เกียรติยศเด่น ฉะนั้นจึงนับได้ว่า รัฐธรรมนูญเป็นนิติกรรมอันสำคัญอย่างยิ่ง ซึ่งเราจะต้องเคารพและรักษามิให้ใครมาลบล้างเป็นอันขาด ต้องถนอมไว้ยิ่งกว่าชีวิตจิตใจของเรา เพื่อให้รัฐธรรมนูญมั่นคงอยู่ชั่วฟ้าและดิน”⁵¹ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม เนื้อหาของแบบเรียนส่วนใหญ่ในยุคนี้ ก็ไม่ได้มีการกล่าวถึง “รัฐธรรมนูญ” แต่เฉพาะด้านที่เป็นนามธรรมเสียทั้งหมด หากแต่มีการอธิบายให้ประชาชนโดยทั่วไปเข้าใจถึง “ความหมายของรัฐธรรมนูญ” ในลักษณะที่เป็นกฎเกณฑ์ และสิทธิประโยชน์ต่างๆ ไปพร้อมๆ กับการอธิบายให้ความรู้ในเรื่อง หน้าทีและเสรีภาพในระบอบประชาธิปไตยอย่างเป็นทางการจากแง่มุมที่เป็น Rule of Law หรือ การปกครองด้วยกฎหมายซึ่งเป็นหลักประกันว่า ผู้ปกครองในระบอบการเมืองแบบใหม่นี้จะใช้หลักกฎหมายเพื่อให้สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคกับประชาชนอย่างเต็มที่อีกด้วย อาทิ

“เมื่อเปรียบเทียบดูพลเมืองในสมัยที่ยังไม่มีรัฐธรรมนูญกับสมัยที่มีรัฐธรรมนูญแล้วจะเห็นว่าต่างกันมาก คือ สมัยก่อนมีรัฐธรรมนูญ แม้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) จะได้ทรงพระกรุณาโปรดให้เลิกทาส เพื่อให้พลเมืองเป็นไทยโดยทั่วกัน ถึงกระนั้นราษฎรก็ยังไม่รู้สึกว่า ตนมีสิทธิอย่างไรบ้าง มีแต่หน้าที่ที่จะต้องทำเท่านั้น ไม่มีโอกาสได้รู้เห็นในการปกครองประเทศ ทั้งเสรีภาพก็ยังมีน้อยเต็มที่ บุคคลยังแบ่งแยกเป็นชั้นๆ ได้รับสิทธิพิเศษต่างๆ กัน จึงขาดความเสมอภาคกัน **เมื่อมีรัฐธรรมนูญขึ้นแล้ว สิทธิพิเศษต่างๆ การแบ่งชั้นบุคคลก็หมดสิ้นไป บุคคล**

⁵⁰ สำนักโฆษณาการ, คู่มือพลเมือง, หน้า 149-150.

⁵¹ โสกา ปาลบุตร, หนังสือประกอบการปกครอง สำหรับชั้นมัธยมต้น ปีที่ 1-3, หน้า 19.

เสมอภาคกันในกฎหมาย ในการเข้ารับราชการ ในการเสียภาษี และอื่นๆ ได้มีส่วนร่วมมีเสียงในการปกครอง พร้อมบรรณด้วยสิทธิและหน้าที่”⁵² และ

“ระบอบรัฐธรรมนูญ เป็นชื่อการปกครองอย่างหนึ่งซึ่งผู้ปกครองต้องดำเนินการปกครองตามกฎหมายที่กำหนดไว้ในกฎหมาย ไม่ใช่ดำเนินการปกครองประเทศตามพลการของผู้ปกครองหลักทั่วไปแห่งการปกครองนั้น มีบัญญัติไว้ในกฎหมายฉบับหนึ่งซึ่งเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศ เรียกว่า “รัฐธรรมนูญ” การปกครองระบอบรัฐธรรมนูญมีหลักการสำคัญอยู่บางประการซึ่งสอดคล้องต้องกันในทุกประเทศที่มีการปกครองระบอบนี้ หลักการสำคัญแห่งการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญนั้น ระบุตามตำรากฎหมายรัฐธรรมนูญได้ดังนี้

1. อำนาจอธิปไตยมาจากปวงชน
2. การใช้อำนาจอธิปไตยแบ่งแยกจากกัน
3. การรับรู้ว่า รัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุด
4. การใช้อำนาจอธิปไตยทางผู้แทน
5. การรับรองสิทธิของประชาชน
6. คณะรัฐมนตรีต้องรับผิดชอบต่อสภาผู้แทนราษฎร

ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราวได้รับรู้ไว้ในชั้นแรกว่า “อำนาจสูงสุดในประเทศเป็นของราษฎรทั้งหลาย” และรัฐธรรมนูญฉบับที่ใช้อยู่บัดนี้ได้รับรู้ไว้ด้วยว่า “อำนาจอธิปไตยมาจากปวงชนชาวสยาม”⁵³ เป็นต้น

ทั้งนี้ หากพิจารณาให้ดีจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า เนื้อหาของแบบเรียนที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 และ “รัฐธรรมนูญ” ในยุคดังกล่าวได้ให้ความสำคัญกับการยกย่องคุณงามความดีของคณะราษฎรและระบอบรัฐธรรมนูญนิยมในฐานะ “วาทกรรม” หนึ่งที่สร้างความรู้ ความเข้าใจ และการยอมรับต่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 อยู่ไม่น้อย ในขณะที่ยุคต่อๆ มา ความสำคัญของ “คณะราษฎร” ในฐานะผู้ที่เสียสละเลือดเนื้อเพื่อให้ได้มาซึ่งรัฐธรรมนูญก็ค่อยๆ หดความสำคัญลงไป เหลือเพียงสถานะของตัวแทนของประชาชนที่เข้าร้องขอรัฐธรรมนูญและระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยต่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้า

⁵²ขุนวิชาเสรษฐ, หน้าที่พลเมือง สำหรับชั้นมัธยมปีที่ 3 ตามหลักสูตรใหม่ (เลขาจารย์) (พระนคร: โรงพิมพ์อักษรนิติ, 2481), หน้า 49-50.

⁵³สหัสส กายจนพังคะ, หน้าที่พลเมือง สำหรับชั้นมัธยมปีที่ 4, หน้า 16-19.

เจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ซึ่งจะวิเคราะห์ถึงรายละเอียด เรื่อง “รัฐธรรมนูญนิยม” นี้เป็นลำดับต่อๆ ไปบทอื่นๆ ด้วยเช่นกัน

กล่าวโดยสรุป แบบเรียนที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ระหว่างปี พ.ศ. 2475 ถึง 2481 มีลักษณะเด่น ดังต่อไปนี้ ได้แก่

1. ลักษณะโดยรวมของแบบเรียนนั้นมีเนื้อหาคล้ายคลึงกัน กล่าวคือ มีการเปรียบเทียบระบอบการปกครอง อันได้แก่ ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และระบอบรัฐธรรมนูญนิยมประชาธิปไตย ปรากฏในแบบเรียนเกือบทั้งหมดในยุคนี้ โดยมีสาระสำคัญ ในการเน้นให้เห็นว่า ระบอบประชาธิปไตยนั้นมีข้อดีอย่างไร และระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้นมีข้อเสียอย่างไรบ้าง เพื่อมุ่งใจให้ประชาชนหันมาสนับสนุนการเมืองการปกครองในระบอบใหม่ และไม่มีการต่อต้านเรียกร้องให้กลับไปใช้การปกครองในระบอบเดิม โดยชี้ให้เห็นจุดอ่อนของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ อันได้แก่ การมีชนชั้นวรรณะ และข้อดีของระบอบการปกครองแบบใหม่ที่มีการสลายระบบศักดินาเป็นจุดเด่นของเนื้อหาในแบบเรียน
2. มีการเปรียบเทียบ “ตัวบุคคล” โดยลดความสำคัญของพระมหากษัตริย์ลง พร้อมๆ กับเพิ่มบทบาท และความสำคัญของคณะราษฎร
3. เมื่อกระแสการทำลายต่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองได้คลายตัวลง เนื้อหาของแบบเรียนก็มีแนวโน้มที่จะประนีประนอมระหว่างบทบาทของพระมหากษัตริย์ กับของคณะราษฎรในการเปลี่ยนแปลงการปกครองมากขึ้น โดยให้ภาพลักษณ์ของพระมหากษัตริย์ในแง่ที่ว่า พระองค์ได้ทรงร่วมมือในการเปลี่ยนแปลงการปกครองในระบอบใหม่อยู่มาก ซึ่งสะท้อนให้เห็นได้ว่า แบบเรียนเป็นห้วงศูนย์รวมในการแย่งพื้นที่ทางความคิด และการประนีประนอมทางความคิดไปในเวลาเดียวกัน
4. มีการอาศัยแนวความคิดแบบตะวันตก เพื่อใช้ในการอธิบาย และปูพื้นฐานทางความคิดที่เกี่ยวกับระบอบประชาธิปไตย รวมทั้งการกำเนิดรัฐให้แก่เยาวชน และ
5. มีลักษณะเนื้อหาเป็นการเมืองแบบรัฐธรรมนูญนิยม กล่าวคือ ยกย่องรัฐธรรมนูญไว้เหนือสิ่งอื่นใด เป็นต้นว่า เน้นให้ผู้ศึกษาเกิดความสำนึกและหวงแหนในรัฐธรรมนูญ หรือเชิดชูรัฐธรรมนูญไว้เสมือนว่าเป็นสมบัติของชาติ ไปพร้อมๆ กับการให้คำอธิบายในลักษณะที่รัฐธรรมนูญเป็น The Rule of Law หรือ หลักการปกครองโดยกฎหมาย ซึ่งเป็นการอำนวยให้เกิดการจัดตั้งระบบการเมืองการปกครอง (political system) ที่อิง

อยู่บนฐานรากของหลักพื้นฐาน 3 ประการ อันได้แก่ 1. ความชอบด้วยระบบกฎหมาย (Legal system) 2. ความชอบด้วยกฎหมาย (Legality) และ 3. ความชอบด้วยรัฐธรรมนูญ (Constitutionality) เพื่อสร้างระบบกฎหมายและระบอบการเมืองการปกครองของรัฐให้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญ โดยมีแบบเรียนเป็นสื่อกลางในการจัดเกลาทางสังคมให้ประชาชนยอมรับต่อหลักการปกครองโดยกฎหมาย (The Rule of Law) และการปกครองในระบอบรัฐธรรมนูญนั่นเอง

วิเคราะห์ผู้นำทางการเมืองระหว่าง พ.ศ. 2475 ถึง พ.ศ. 2481

ในวันที่ 24 มิถุนายน พุทธศักราช 2475 เมื่อ “คณะราษฎร” ซึ่งประกอบไปด้วยทหารบก ทหารเรือ และฝ่ายพลเรือน ได้ร่วมกันเข้ายึดอำนาจทางการเมือง การเมืองในรูปแบบใหม่ หรือ ระบอบรัฐธรรมนูญที่มีความโน้มเอียงเป็นระบอบประชาธิปไตยจึงถือกำเนิดขึ้นอย่างเป็นทางการเป็นครั้งแรกในประเทศไทยสยามภายใต้บริบททางการเมืองซึ่งเปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้ “คณะราษฎร” ได้ กลายเป็นผู้ที่มียุทธศาสตร์สำคัญ และเป็นตัวแสดงทางการเมืองกลุ่มใหม่ของสยาม ณ เวลานั้น

อย่างไรก็ตาม จุดเด่นของคณะราษฎร ไม่ได้อยู่ที่เพียงการเป็นผู้นำในการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง และการปกครอง เมื่อปี พ.ศ. 2475 เท่านั้น คณะราษฎรยังเป็นผู้มีส่วนร่วมในการลดทอน และเปลี่ยนแปลงบทบาทของตัวแสดงหลักทางการเมืองในระบอบการปกครองแบบเก่า กล่าวคือ ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ อันหมายถึง องค์พระมหากษัตริย์ให้เหลือเพียงการเป็นสัญลักษณ์ แห่งอำนาจ รวมทั้งมีส่วนร่วมในการผลักดันให้สังคมสยามในขณะนั้นสามารถปรับตัวได้อย่าง ทันทีทันใดต่อการเมืองในระบอบใหม่ที่เกิดขึ้นอย่างกะทันหันเพียงชั่วข้ามคืน ทั้งนี้ ขั้นตอนในการ เร่งรัดให้เกิดการปรับตัวทางการเมืองของประชาชนนั้น ไม่ได้เป็นไปอย่างง่ายดายคายนึก คณะราษฎร จำเป็นจะต้องฝ่าฟันอุปสรรคอันหลากหลาย ทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมอย่างไม่อาจ หลีกเลีย้งได้ ไม่ว่าจะเป็นความนิยมในระบอบการเมืองแบบเดิมของกลุ่มคนจำนวนหนึ่ง บารมีของ พระมหากษัตริย์ที่มีต่อราษฎรส่วนใหญ่ ความเข้าใจของประชาชนต่อเนื้อหา และรูปแบบทาง การเมือง ผนวกกับความคาดหวังของกลุ่มคนในสังคมที่มีต่อรูปแบบการเมืองใหม่ๆ ที่น่าจะมีส่วน ช่วยในการพัฒนาสภาวะการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมให้ดียิ่งขึ้น การระอันทักหนวง เช่นนี้ย่อมเป็นสิ่งที่กดดันสมาชิกของคณะราษฎรไม่มากนักน้อย สิ่งที่รัฐบาลชุดใหม่ต้องกระทำ นอกจากการร่างรัฐธรรมนูญ ปรับ โครงสร้าง และรูปแบบทางการเมืองให้เป็นระบอบ ประชาธิปไตยแบบรัฐธรรมนูญ นั่นก็คือ การกล่อมเกลามาให้ประชาชนเกิดความยึดมั่น และเข้าใจต่อ วิธีของระบอบการเมืองเช่นนี้ และวิธีการที่ดีที่สุดในการกล่อมเกลามาทางการเมืองอย่างฝังลึกและเป็น ธรรมชาติ นั่นก็คือ การยกเลิกเนื้อหาทางการเมืองที่เอื้อประโยชน์ต่อการเมืองในระบอบเก่าให้กลายเป็น เป็นสาระทางการเมืองที่เอื้อให้เกิดความยึดมั่นในระบอบการเมืองแบบใหม่

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พุทธศักราช 2475 รัฐบาล ภายใต้การนำของคณะราษฎร ได้ออกแถลงการณ์นโยบายหลัก 6 ประการซึ่งมีสาระครอบคลุมใน เรื่องกิจการภายในประเทศ ดังต่อไปนี้ ได้แก่

1. รักษาความเป็นเอกราชของชาติให้มั่นคง
2. รักษาความปลอดภัยของประเทศ
3. บำรุงความสุขในทางเศรษฐกิจไม่ให้เกิดอคอยากกัน

4. ให้มีสิทธิเสมอภาคกัน
5. ให้มีอิสรภาพ เสรีภาพซึ่งไม่ขัดต่อหลักการ 4 ประการที่กล่าวแล้ว
6. ให้ได้รับการศึกษากันอย่างเต็มที่⁵⁴

จากหลักการของคณะราษฎรทั้ง 6 ประการ จะเห็นได้ว่า นโยบายทางการศึกษา ถือได้ว่าเป็นนโยบายหนึ่งที่คณะราษฎรให้ความสำคัญ และใช้เป็นแนวทางหลักแนวทางหนึ่งในการพัฒนาประเทศ ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาแล้วจะพบว่า รัฐบาลที่ดำเนินนโยบายทางการศึกษา ระหว่างปี พ.ศ. 2475 ถึงราวๆ ปี พ.ศ. 2481 ซึ่งเป็นการบริหารประเทศภายใต้รัฐบาลของ พระยามโนปกรณนิติธาดา และพระยาพหลพลพยุหเสนา นั้น ล้วนแล้วแต่มีการอ้างอิงถึงนโยบายของคณะราษฎรทั้ง 6 ประการเป็นหลักด้วยกันทั้งสิ้น โดยพิจารณาจากการแถลงนโยบายทางการศึกษาที่มีมีการกล่าวอ้างถึงการดำเนินนโยบายตามวัตถุประสงค์ของคณะราษฎรที่ได้ตั้งไว้ตามเจตนารมณ์แห่งชาติ การอ้างอิงถึงหลักการของคณะราษฎรทั้ง 6 ประการเป็นหลักการในการจัดการทางการศึกษาเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นบทบาทของคณะราษฎรในขณะนั้นอยู่ค่อนข้างมาก *

นอกจากนี้ ด้วยเหตุที่ว่า การศึกษาเป็นส่วนหนึ่งในการช่วยส่งผ่านข้อมูลจากรัฐบาลไปสู่ประชาชนได้โดยตรงอีกทางหนึ่ง จึงไม่น่าแปลกใจนักที่เนื้อหาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 นั้นจะถูกส่งต่อไปยังประชาชนทั่วไปได้อย่างรวดเร็วผ่านเนื้อหาของแบบเรียนที่เปลี่ยนแปลงไปภายใต้การดูแลของคณะรัฐบาลชุดใหม่ผู้ทำการปกครอง ดังนั้น แบบเรียนจึงเป็นเสมือนพื้นที่สาธารณะ (Public Sphere) ที่มีความสำคัญต่อการกล่อมเกลາทางการเมือง และสังคมแก่ประชาชนในรัฐอย่างไม่อาจมองข้ามได้ และเพราะวิชาประวัติศาสตร์นั้นมีพลังในการอธิบายเนื้อหาทางการเมืองได้อย่างน่าเชื่อถือ รัฐบาลคณะราษฎรจึงได้มีการสั่งการให้บรรจู้ “เรื่องราว” เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ไว้ในแบบเรียนวิชาพลเมืองดี หรือที่ปัจจุบันเรียกกันว่า วิชาสังคมศาสตร์ หรือวิชาประวัติศาสตร์ มานับแต่นั้น โดยให้ “คณะราษฎร” เป็น “ตัวแสดงเอก” ในเรื่องนี้ และลดทอนให้พระมหากษัตริย์ซึ่งเคยมีบทบาทหลักในการบริหารประเทศเป็นเพียง “ตัวแสดงรอง” เท่านั้น

แบบเรียนเล่มแรกๆ ที่ออกมายืนยันความชอบธรรม (Legitimacy) ของการปฏิวัติ 2475 ก็คือ หนังสือของพระยาพณิชยศาสตร์วิธาน และพระยาประสารอักษรพรหม เรื่อง “ธรรมเนียมการ

⁵⁴ ประจักษ์ พันธุ์เพชร, การเมืองและการปกครองไทย: มติทางประวัติศาสตร์และสถาบันทางการเมือง, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: มายด์ พับบลิชซิง จำกัด, 2543), หน้า 78.

* โปรดดู สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานกฤษฎมนตรี, “รวมนโยบายการศึกษาของรัฐ ปี 2475-2535.” ใน ภาคผนวกท้ายเล่ม.

ปกครองแผ่นดินสยาม” ซึ่งตีพิมพ์ในปี 2475 ทั้งนี้ เนื้อหาโดยมากเป็นการเชิดชูความกล้าหาญของ คณะราษฎรในการยึดอำนาจทางการเมือง ผนวกกับสาระของรัฐธรรมนูญที่มีอยู่ในขณะนั้นด้วยกัน ทั้งสิ้น 5 หมวด รวมทั้งมีวัตถุประสงค์ให้นักเรียน และผู้อ่านจดจำข้อบัญญัติ 6 ประการของ คณะราษฎรให้ได้อย่างขึ้นใจ ดังข้อความที่ว่า

“ในขั้นตอนนี้ นักเรียน จะท่อง ให้ขึ้นใจว่า ถ้าประสงค์จะให้หมู่คณะ หรือชาติของเราเจริญ จำเป็นต้องพยายามเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ช่วย

1. รักษาความเป็นเอกราชของประเทศให้มั่นคง
2. รักษาความปลอดภัยของประเทศ
3. บำรุงความสุขในทางเศรษฐกิจไม่ให้เกิดอคอยากกัน
4. ให้มีสิทธิเสมอภาคกัน
5. ให้มีอิสรภาพ เสรีภาพซึ่งไม่ขัดต่อหลัก 4 ประการที่กล่าวแล้ว และ
6. ให้ได้รับการศึกษากันอย่างเต็มที่”⁵⁵

จากเนื้อหาแบบเรียนข้างต้น จะเห็นได้ว่า ผู้เขียนมีการตอบสนองนโยบายทางการศึกษาของ รัฐบาลคณะราษฎรเป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบรรจุหลักการทั้ง 6 ประการของคณะราษฎร ไว้ในแบบเรียนนี้ รวมทั้งมีการถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการปกครองในระบอบใหม่ ไว้ ดังนี้เช่น

“คำว่า รัฐบาล เป็นภาษามคร (ภาษาบาลี-ผู้เขียน) ไทยเรามักใช้แทนความหมายว่า ผู้ปกครอง บ้านเมือง รัฐประศาสน์นี้แหละ แทนความที่หมายถึง การปกครองบ้านเมืองนั่นเอง หลัก หรือวิธี ของการปกครองบ้านเมือง เรียกตามทีนิยมกันว่า รัฐประศาสน์นโยบาย หรือ อุบายแห่งการปกครอง บ้านเมืองนั้นแหละ”⁵⁶ หรือ

“รัฐบาล แปลว่า การปกครองแผ่นดิน หมายถึง การกระทำของคนคณะหนึ่งช่วยกันจัดการ การปกครองประเทศ “ราษฎร” มาจากรัฐ แปลว่า แวนแคว้นบ้านเมือง หรือชาวเมือง ซึ่งในที่นี้ หมายถึง คนที่เกิด และอยู่ในประเทศนั้นๆ เช่น คนไทยอยู่ในประเทศสยาม เป็นราษฎรของสยาม”⁵⁷ เป็นต้น

⁵⁵ สหสส์ กาญจนพิงคะ, หน้าที่พลเมือง สำหรับชั้นมัธยมปีที่ 4, หน้า 16.

⁵⁶ พระยาพิชัยศาสตรวิธาน, ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม, หน้า 5.

⁵⁷ โสภกา ปาลบุตร, แบบสอนอ่านหน้าที่ราษฎร เล่ม 1 สำหรับประถมปีที่ 2 ของกรมวิชาการ กระทรวง ธรรมการ(พระนคร: โรงเรียนช่างพิมพ์วัดสังเวชปากคลองบางลำพู, 2476), หน้า 33.

การให้คำจำกัดความ หรือการบรรจุคำศัพท์ทางการเมืองให้แก่คนเรียนนั้นเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่ง ในสถานการณ์ที่ประชาชนส่วนใหญ่ไม่มีความรู้เกี่ยวกับการปกครองที่เปลี่ยนแปลงไปนัก เช่นเดียวกันที่ปัจจุบันมีการนำเสนอคำว่า “รัฐธรรมนูญ” หรือ “โลกาภิวัตน์” อันเป็นการสร้างกระบวนการทางความคิด และความเห็นทางการเมืองผ่านการนิยามความหมายของคำศัพท์ต่างๆ เพื่อให้ประชาชนสามารถตระหนักรู้ เข้าใจ และนำมาใช้ปฏิบัติพัฒนาแนวความคิดทางการเมืองของตน อย่างเป็นรูปธรรมได้ ทั้งนี้ ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองก็มีการนำเสนอคำใหม่ๆ ที่เดิมเคยมีแต่ในภาษาต่างประเทศให้เป็นภาษาไทยง่ายต่อการเข้าใจของประชาชนโดยทั่วไป เช่น คำว่า “รัฐบาล” ซึ่งมาจากคำว่า “Government” คำว่า “ระบอบประชาธิปไตย” ซึ่งมาจากคำว่า “Democracy” หรือ คำว่า “รัฐสภา” ที่มาจากคำว่า “Parliament” ในภาษาอังกฤษ

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อก่อน พ.ศ. 2475 นั้น ปทานุกรมของกระทรวงธรรมการก็ดี และของทางราชการก็ดียังมิได้ใช้คำว่า “พรรค” เพื่อเรียกองค์กรทางการเมือง จึงต้องมีการบัญญัติศัพท์ทางการเมืองเพื่อใช้อธิบายกลุ่มคนที่เรียกตนเองว่า “ผู้ก่อการ” ว่า “คณะ” ซึ่ง ณ ที่นี้ หมายถึง “คณะราษฎร” เพราะสมัยนั้นนักวิชาการใช้คำว่า “คณะ” แปรแทนคำว่า “Party” และเมื่อประมาณ พ.ศ. 2480 พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนครานุรักษ์ฯ ได้ทรงแนะนำให้ใช้คำไทยว่า “คณะพรรค” เพื่อถ่ายทอดคำภาษาอังกฤษ “Political Party” หรือที่ย่อว่า “Party” ส่วนทางราชการได้รับรองใช้คำว่า “คณะพรรค” เพื่อเรียกองค์กร หรือสมาคมการเมือง และตั้งแต่ประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับที่ 9 ในปีพุทธศักราช 2489 ได้ใช้คำว่า “พรรคการเมือง” แทน กล่าวคือ ตัดคำว่า “คณะ” ที่หน้าคำว่า “พรรค” ออกไป จึงเป็นอันว่า คำว่า “พรรคการเมือง” เพิ่งเริ่มใช้อย่างเป็นทางการเมื่อปี พ.ศ. 2492⁵⁸

ดังนั้น หน้าที่ในการปลูกฝัง และถ่ายทอดข้อมูล และภาษาแบบใหม่ๆ ที่ไม่เคยมีอยู่ในพื้นที่ทางความคิดของคนไทยส่วนมากจึงต้องตกเป็นหน้าที่ของ “ระบบการศึกษา และแบบเรียน” ไป โดยปริยาย อย่างไรก็ตาม คำศัพท์ที่เป็นข้อถกเถียงกันอย่างมากระหว่างการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ก็คือ คำว่า “Revolution” เพราะนอกจากจะมีความไม่ลงรอยกันในการใช้ภาษาต่างประเทศว่า การเปลี่ยนแปลงการเมืองการปกครอง พ.ศ. 2475 ควรใช้คำว่า “Revolution” หรือ “Coup d' etat” แล้ว ในภาษาไทยยังมีการถกเถียงกันอย่างมากระหว่าง จะใช้คำว่า “ปฏิวัติ” “รัฐประหาร” หรือควรใช้คำว่า “อภิวัฒน์”

⁵⁸ คณะกรรมการอำนวยการจัดงานกิ่งศตวรรษประชาธิปไตย, กิ่งศตวรรษประชาธิปไตย (พ.ศ. 2475-2525), หน้า 11-12.

อย่างไรก็ดีในแบบเรียนโดยทั่วไปในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2475 ถึง พ.ศ. 2484 ก็มักจะเรียกพฤติกรรมของคณะราษฎรในขณะทำการเปลี่ยนแปลงการเมืองการปกครอง 2475 ว่า “ยึดอำนาจ” หรือ “รัฐประหาร” มากกว่าจะใช้คำต่างๆดังกล่าวแล้วข้างต้น

นอกจากนี้ สิ่งที่รัฐบาลชุดคณะราษฎรให้ความสนใจไม่น้อยไปกว่า การบริหารประเทศ ก็คือ การกล่าวอ้างถึงความชอบธรรมของกลุ่มตนที่ว่า “คณะราษฎร คือ ผู้นำประเทศที่นำประเทศสยามไปสู่ความเป็นเอกราชอย่างแท้จริง” ในช่วงเวลานั้น ซึ่งพิจารณาได้จากหลักการทั้ง 6 ประการของคณะราษฎร และเนื้อหาของแบบเรียนที่มีการอ้างถึงประเด็นเรื่อง “เอกราช” นี้อยู่มากในหลายๆเล่ม ทั้งนี้สาเหตุของการอ้างความเป็นเอกราชของชาตินั้นสามารถสะท้อนให้เห็นค่านิยมของคณะราษฎรในการเน้นอุดมการณ์แห่งชาติก่อนข้างเด่นชัด และเนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่เข้าใจว่า ประเทศสยามนั้นไม่เคยเป็นเมืองขึ้นของชาติใดเลยจึงน่าสนใจอย่างยิ่งว่า เหตุใดคณะราษฎรจึงมีการอ้างเรื่องการรักษาเอกราชของชาติอย่างจริงจังเช่นนี้

ข้อสังเกตบางประการในประเด็นนี้ ก็คือ การอ้างการรักษาเอกราชของชาติขึ้นเป็นหลักในการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองย่อมเป็นที่ยอมรับได้ในหมู่ประชาชนส่วนใหญ่ เนื่องจากเอกราชเป็นนามธรรมที่ยิ่งใหญ่และเป็นสิ่งที่ได้รับการรักษามานานนับตั้งแต่สมัยสุโขทัย ประกอบกับพระมหากษัตริย์หรือผู้ปกครองของไทยทรงเป็นผู้มีสายพระเนตรอันกว้างไกลและสามารถรักษาเอกราชของชาติไว้ได้เรื่อยมา จึงน่าจะมีส่วนสำคัญไม่น้อยที่ทำให้คณะราษฎรเห็นความจำเป็นในการอ้างความชอบธรรมในการรักษาเอกราชของชาติเป็นประเด็นหลักๆ ในการยึดอำนาจการปกครองในปี 2475 โดยเฉพาะการอ้างการรักษาเอกราชทางการศาลของไทยจากการแก้ไขสนธิสัญญาเบาริง และสนธิสัญญาอื่นๆ ที่ทำให้ประเทศไทยเสียดิสทิสภาพนอกอาณาเขตทางการศาล ทั้งๆ ที่จริง การยกเลิกสนธิสัญญาต่างๆ เพื่อคืนเอกราชทางการศาลให้แก่ประเทศสยามนั้นได้พยายามแก้ไขกันมาตั้งแต่สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์อยู่แล้ว เหลือแค่เพียงการปรับเปลี่ยนประมวลกฎหมายแพ่งและอาญาให้มีความเป็นสากลที่ยังไม่เป็นผลสำเร็จจึงต้องตกเป็นหน้าที่ของรัฐบาลในระบอบการปกครองใหม่ที่จะสานต่อและแก้ไขสนธิสัญญานั้นให้ประเทศได้รับประโยชน์สูงสุด ซึ่งการแก้ไขประมวลกฎหมายแพ่งและอาญานี้ได้เสร็จสิ้นลงในปี พ.ศ. 2481 อันเป็นการละเว้นไม่กล่าวถึงข้อเท็จจริงบางส่วน เพื่อหนุนเนื่องความชอบธรรมของผู้ปกครองใหม่เอง และลดทอนความนิยมชมชอบในความสามารถของสถาบันพระมหากษัตริย์ไปด้วยในตัว

กล่าวโดยสรุป เนื้อหาของแบบเรียนที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงการเมืองการปกครองในปี 2475 และระบอบประชาธิปไตยที่ปรากฏในช่วงเวลาที่คณะราษฎรยังมีบทบาททางการเมืองอยู่มากในราวๆ ปี พ.ศ. 2475 ถึงปี พ.ศ. 2480 นี้ จึงมีลักษณะโน้มเอียงไปในทางที่สนับสนุนต่อการก่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในปี พ.ศ. 2475 และระบอบการปกครองแบบใหม่ พร้อมทั้งยกย่องเชิดชู

การกระทำของคณะราษฎรในฐานะผู้ที่เสียสละเลือดเนื้อเพื่อความเจริญก้าวหน้าของประเทศ ในขณะที่แบบเรียนมีแนวโน้มในการลดทอนบทบาทของพระมหากษัตริย์ไทยในฐานะผู้นำทางการเมืองลงไปเป็นอันมาก

ทั้งนี้ แบบเรียนนั้นถือได้ว่าเป็นพื้นที่สาธารณะ (Public Sphere) ที่สามารถส่งต่อ หรือ ถ่ายทอดองค์ความรู้ต่างๆ ที่รัฐต้องการให้ประชาชนรับรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งยังเป็นสิ่งที่นักเรียนผู้ที่ต้องการประสบความสำเร็จทางการศึกษาไม่อาจให้การปฏิเสธได้ อันเนื่องจากมี กฎเกณฑ์ต่างๆ ที่กระทรวงศึกษาธิการบังคับเอาไว้ เพื่อให้เยาวชนที่ได้รับการศึกษานั้นบรรลุถึง วัตถุประสงค์ของแบบเรียน และสามารถจดจำได้เป็นสำคัญนั่นเอง